زۆرایەتی و جاگلەر

هەوڵێک بۆ لێکدانەوەی سێکوچکەی ڕۆشنبیر، دەستەڵات و زۆرایەتی لە دوای ڕاپەڕینەوە

کاروان کاکەسوور

سەرنج!
ئەم باسە ساڵی (2015) لە دوو سێمینار چ لە سوێد و چ لە دانمارکدا پێشکەش کراوە. ڕاستییەکەی تەنیا خاڵە بنەڕەتییەکانی دیاری کرابوون، دەنا نەنووسرابووەوە. ساڵی دواتر لە (دەنگەکان)دا بڵاوم کردەوە. هاوڕێی ئازیزم (دلاوەر ڕەحیمی) وای پێ باش بوو دیسان بڵاو بکرێتەوە، بۆیە پێیدا چوومەوە و چەند پەراوێزێکم بۆ نووسیوە. پەراوێزەکانی پێشوویشم هێشتوونەتەوە. ئەودەم وشەی (زۆرینە)م بە کار بردبوو، بەڵام هەست دەکەم (زۆرایەتی) دروستترە. وشەی (ڕەخنەگر)یش بۆ (ڕەخنەدۆز) گۆڕاوە. (04.12.2021)

هەردوو چەمکی ڕۆشنبیر و دەستەڵات لە گشتەوە بۆ تایبەت

چەمکی ڕۆشنبیر هەمیشە ئەو چەمکە بزێو و یاخییە بووە، کە ڕووناکبیر و فیلۆسۆفانی بە خۆیەوە خەریک کردووە، بۆیە تەنیا لە بواری سیاسەتدا نەماوەتەوە و چووەتە ناو هەموو بوارەکانی دیکەیشەوە. سەیر نییە ئەگەر دەبینین زۆرترین پێناسەی بۆ کراوە. لەگەڵ دەرکەوتنی کێیسی دریفوس (Dreyfus) لە ساڵی (1894)دا چەمکی ڕۆشنبیر زیاتر خۆی بەسەر بیرکردنەوەی ڕووناکبیر و فیلۆسۆفاندا دەسەپێنێت. کاتێ ئەو ئەفسەرە جووەی سوپای فەرەنسا بەوە تۆمەتبار دەکرێت، گوایە ناپاکە و سزای کوشتنی بۆ دەردەچێت، (ئەمیل زۆلا) بە بابەتێک، یاخود بە نامەیەک بەرگریی لێ دەکات و بەرگرییەکەی کاردانەوە و کاریگەریی بەرچاوی

دەبێت، بگرە ئەوە ڕێگاردێکی گەورە بە ناوی ڕۆشنبیر دەبەخشێت، کە چۆن وەک بوونەوەرێکی ڕەخنەدۆز و یاخی دەتوانێت لە ئاستی دەستەڵاتەکاندا بوەستێتەوە و ئاڕاستەی جیاواز لە هەر کێیسێکدا بهێنێتە کایەوە، کە لە کۆمەڵگەدا دەورووژێت.(1)
بەوەدا چەمکی ڕۆشنبیر ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بە چەمکێکی دیکەوە بەندە، کە ئەویش چەمکی دەستەڵاتە، ئاڵۆزتر بووە، بەوەی ئەو چەمکەیش هەر خۆی خاوەنی پرۆبلەماتیکی گەورەیە. ئەو دوو چەمکە ئەوە بەسەر هەر ڕۆشنبیرێکی ڕەخنەدۆزدا دەسەپێنن، کە تێگەیشتنی تایبەتی خۆی بۆیان هەبێت، وەک بڵێی هەموو ئەوانەی پێشووی بە کەڵک نەیەن. بەم شێوەیە ئەوە ئەو ڕۆشنبیرەیە ناچار دەبێت پێناسەی نوێ بۆ ئەو دوو چەمکە بکات، کە لە لایەک بە قووڵی و ئازارەوە ڕووبەڕووی کۆمەڵگە دەبێتەوە و لە لایەکی دی ئاستی هەموو ئەو پێناسانەی دی تێدەپەڕێنێت، کە پێشتر خراونەتە ڕوو. دەکرێت لەوە ڕوونتر دەربببڕین و بڵێین کاتێ ڕۆشنبیر لەسەر شێوازی تایبەتی خۆی و بە میتۆدی ڕەخنە کۆمەڵگە دەخوێنێتەوە، نایەوێت بە هیچ تێگەیشتن و پێناسەیەکی پێشتر و هیی هاوکاتی خۆی ڕازی ببێت، بەڵکوو تێگەیشتنی دیکە، پێناسەی نوێ و سەربەخۆ دادەهێنێت. کەواتە ڕوانینی هەر ڕۆشنبیرێک بۆ چەمکەکانی (ڕۆشنبیر و دەستەڵات) لە هیی یەکێکی دی جیاوازە و هەر ئەو جیاوازییەیشە پێگەکەی دیاری دەکات. ئەو دوو چەمکەیش بە چەمکێکی دیکەوە پێوەستن، کە کۆمەڵگەیە. ئەوەی کۆمەڵگە دادەپۆشێت، زۆرایەتی (Majority)یە. بەکورتی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەستەڵاتدا زۆرایەتییەک هەیە، کە ڕۆڵی گەورە لەو پێوەندییەدا دەبینێت، بگرە تەنیا ئەو زۆرایەتییەیە پێوەندیی نێوانیان دێنێتە ئاراوە، ئینجا ئەو پێوەندییە چ لە شێوەی بەرەنگاربوونەوەدا بێت، چ لە شێوەی خۆبەدەستەوەداندا و چ لە شێوەی دیکەدا.

زۆرایەتی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەستەڵاتدا

کاتێ دەگەینە چەمکی (زۆرایەتی)، ناکرێت خێرا و بە ئاسانی لێی تێبپەڕین، بەوەی لەوێدا کۆمەڵێک پرسیار پێشمان لێ دەگرن، کە گرنگترینیان ئەو دامودەستگەیانە لە خێزان، قوتابخانە، پەرستگەوە تاکوو دەگاتە حیزب چۆنن و لە چ ئاستێکدان، کە ئەو زۆرایەتییە پێوەندیی پێیانەوە هەیە و وزەیان لێ وەردەگرێت؟ کاریگەریی ئەو ڕۆشنبیرە چ لەسەر ئەو دامودەستگەیانە و چ لەسەر ئەو زۆرایەتییەدا چۆنە و بە چ شێوەیەک دەرکەوتووە؟
زۆرایەتی بۆیە زۆرایەتییە، چونکە لە دۆخی جێگیریدایە. لە ئاستێکدا چەقی بەستووە، نە جووڵە و نە ئاڕاستەی جیاوازی هەیە. بە مانایەکی دی زۆرایەتی لەو بوونەوەرانە پێک دێت، کە بە سادەیی لەسەر چەمکە زەقەکانی وەک ئایین، نەتەوە، نیشتمان، خاک، شەرەف و هیی دیکە ڕێکن، بەڵام ئەوانە هێزی کۆمەڵایەتی و سیمبۆڵیی گەورە پێک دەهێنن. ئەوانە لە کاتێکدا بەوە دەناسرێنەوە بە شێوەی شێلگیر (ئیکستریم) دەست بەو چەمکە زەقانەوە دەگرن، بەڵام هاوکات نەک ئارەزووویان نییە لە پێکهاتەیان بکۆڵنەوە و هەڵیانبوەشێننەوە، بەڵکوو لە ئاستی هەر هێزێکی ڕەخنەییشدا دەوەستنەوە، کاتێ بە مەبەستی پرسیار و گومان لێیان نزیک دەبێتەوە. بەکورتی ئەوانە کەمترین شارەزاییان لەبارەی ئەو چەمکانەوە هەیە، کە باوەڕیان پێیان هێناون، بگرە هەر ئەمەیشە وای کردووە هێندە پێیانەوە پێوەست ببن.

زۆرایەتی لە ڕاپەڕینەوە بۆ ئەمڕۆ

لە دوای ڕاپەڕینەوە ئایین، دروستتر ئیسلامگەرایی ئەو زۆرایەتییەی ئێمە دادەپۆشێت و دەبێتە چەترێکی گەورە بۆ سەرجەم چین و توێژە جیاوازەکان، بگرە بۆ هەموو ئاڕاستەکانی بیرکردنەوە و تێڕوانینیش، کە ئامانجی سەرەکیی ئەوەیە تێکڕایان بکاتە یەک و تەباییان لەنێواندا بهێنێتە گۆڕێ. بە مانایەکی دی خۆی هەڵیانبسووڕێنێت و ڕێگە نەدات هیچ ئاڕاستەیەک بە جیاواز و سەربەخۆ لەوانەی دی بجووڵێت. بەم شێوەیە ڕیچوەڵی ئایینی وردەوردە خۆی دەخزێنێتە ناو هەموو کایەکانی وەک سیاسەت، بەڕێوەبردن، مێدیا، ئەدەب و

بگرە هونەریشەوە، بێ ئەوەی مرۆڤ لەناو ئەم ڕیچوەڵەدا بیەوێت لە پرینسیپەکانی ئەو ئایینە بکۆڵێتەوە و بە دوای وردەکارییەکانیدا بگەڕێت. هێندە هەیە ئایینی بە شێوەیەک لەگەڵ ئەو تێگەیشتنە سادەیەی خۆیدا ڕێک خستووە، کە سەقامگیرییەکەی لێ نەشێوێنێت و ڕووبەڕووی پێکدادانی نەکاتەوە، چونکوو ترسی گەورەی لە هەر هێزێکە ئەو دۆخەی لێ تێک بدات و بیخاتە دۆخێکی دیکەی جیاوازەوە، بۆیە خۆی لەو تاک و گرووپانە دوور دەگرێت، کاتێ دەیانەوێت بە لای کارێکی وەهادا بچن. بە دەوڵەتی ئیسلامی سەرسام نابێت، ساتێ دەبینێت تێیدا مرۆڤ بەردباران دەکرێت، دەستی دز دەبڕێت، ژن دەکرێتە کەنیزە و لە بازاڕدا دەفرۆشرێت، زیندوو دەسووتێنرێت، جزیە بەسەر کریستیەندا دەسەپێنرێت، ئەزدایی لە ناو دەبرێت و زۆری دی، بە مەرجێ هەموو ئەوانە بە تێکست هەن و بە درێژایی ئەو مێژووە پراکتیزە کراون، بگرە لە کتێبەکانی خوێندنی فەرمیدا دەخوێنرێن. بە ڕوونی دەبینین داعشییەکان لای ئەو زۆرایەتییە پەسەند نین و بە گێرەشێوێن دادەنرێن. زووتریش کۆمۆنیزمی کرێکاری لەبەر هەمان هۆکار نەیتوانی سەرنجی ئەو زۆرایەتییە ڕابکێشێت.

پێشتر گوترا زۆرایەتی لەبارەی ئەو چەمکە زەقانەوە کەمترین شارەزاییی هەیە، بەڵام دەستبەرداریشیان نابێت، چونکە دەستبەرداربوون خۆی یەکێکە لەو ترسانەی نایەوێت ڕووبەڕوویان ببێتەوە. بە ئاسانی واز لە هیچ باوەڕێک ناهێنێت، کە پێشتر پەسەندی کردووە. دەگەینە ئەوەی بڵێین زۆرایەتیی ئەمڕۆمان هەموو شتێک کەڵەکە دەکات. بەم شێوەیە (پیرۆزی) و (کەڵەکەکردن) دوو سیمای سەرەکیی ئەو زۆرایەتییەن. سەرجەم حیزب و لایەنەکانی قەبووڵە. لە یەک کاتدا پارتی و ئیسلامییەکانی دەوێت. یەکێتی و گۆڕانی لا پەسەندە، مادام ئەوانە هەموویان لەژێر چەترەکەدا شوێنیان گرتووە و نابنە هۆی تێکچوونی ئارامییەکەی. ئەو زۆرایەتییە بە جلوبەرگی ڕەنگاوڕەنگ و میوزیکی هەڵپەڕکێوە نەورۆز دەکات و لە ڕەمەزانیشدا بە ڕۆژوو دەبێت. جبەی خەلیجی دەپۆشێت، لەچەک دەبەستێت و پەنا بۆ هەموو تەکنیکەکانی جوانکاری و مەیکەپیش دەبات. دوژمنی سەرسەختی سیکۆلەریزمە و تێکڕای بەرهەمەکانیشی نەک بە کار دەهێنێت، بگرە تاکوو ڕادەی پەرستن خۆشی دەوێن. ژمارەی مزگەوتی بە شێوەی خەیاڵی زیاد دەکات و لە وڵاتێکی وەک دانمارکیش پتر ئەلکوهوول لە شارەکانیدا دەفرۆشرێت. داتاکانیش بەردەوام ئەوە پێشان دەدەن ئەندامانی ئەو زۆرایەتییەی ئێمە لە سەیرکردنی فیلمی پۆرنۆگرافیدا لە پێشی پێشەوەن.

لەژێر چەتری زۆرایەتیدا

گوتمان ئەوانە بە سادەیی لەسەر چەمکە گەورەکان ڕێکن، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت تێڕوانینی جیاوازیان نییە. هێندە هەیە ئەو جیاوازییە تەنیا پێوەندیی بە فۆرمی ئەو چەمکانەوە هەیە، نەوەک بە ناوەڕۆکیانەوە، بۆیە لێرەدا هەر حیزبێکی سیاسی سوود لەو جیاوازییانە دەبینێت و شوێنی خۆی لایان دەکاتەوە. ئەوەی بزووتنەوەی گۆڕان لەبارەی هەر یەکێ لەو چەمکانەوە دەیڵێت، تەنیا لە شێوەدا لەگەڵ هیی پارتی جیاوازە، دەنا لە ناوەڕۆکدا هەمان شتە. هەردوو لایان لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەو باوەڕانەدان، کە لای زۆرایەتی پیرۆزن، بەڵام هەر یەکەی لەسەر شێوازی خۆی، کە لێرەدا هەموو حیزبەکانی دیکەیش وەک گۆڕان و پارتی وان. لەژێر ئەو چەترەدا هیچ شتێک ون نابێت، بەڵکوو شوێنەکەی دەگۆڕێت. لەم چەند ساڵەی ڕابردوودا بە لێشاو بابەت لەبارەی لاوازبوونی یەکگرتووەوە نووسراون، بەڵام ڕاستییەکەی یەکگرتوو لاواز نەبووە، یان دروستتر بەو شێوەیە لاواز نەبووە، کە ئەوان دەیبینن، بەڵکوو ئەوەیە ناتوانێت لەوە گەورەتر ببێت، بەوەی وەک هەر لایەنێکی دی لەژێر ئەو چەترەدا پێگەیەکی تا ڕادەیەک چەسپاوی هەیە و لەوە تێناپەڕێت. ئەگەر یەکگرتوو بەشێکی ئەندامەکانی لە دەست داون، مانای وا نییە ئەوانە لەژێر چەترەکەدا نەماون، بەڵکوو تەنیا جێگۆڕکێیان کردووە، بەوەی چوونەتە ناو گۆڕانەوە، یان خۆیان لە ڕیزی سەلەفییەکاندا دۆزیوەتەوە، کە ئەوانیش ئەمڕۆ لای زۆرایەتی خۆشەویستن. بزووتنەوەی گۆڕان خۆیشی فۆرمێکی چەسپاوی وەرگرتووە و بە هەمان شێوەی یەکگرتوو لەوە زیاتر تێناپەڕێت، بگرە پێویستیشی بەوە نییە لەوە زیاتر پەرە بستێنێت. بە مانایەکی دی، هەر لایەنێک لەژێر ئەو چەترەدا سنوورێکی بۆ خۆی کێشاوە، کە

نایەوێت بیبەزێنێت، چونکە بەزاندنی سنوورەکە تووڕەبوونی خودی زۆرایەتییەکەی لێ دەکەوێتەوە. مرۆڤ کاتێ سەرنج لە پێوەندیی ئەو حیزبە سیاسییانە دەدات، بە ڕوونی ئەوە دەبینێت، چۆن هەر کاتێ دەگەنە ئاستی تووڕەبوون، خێرا هێمن دەبنەوە و پێکەوە دادەنیشن، بگرە دەگەنە ئەوەی بە شانوباڵی یەکدیدا هەڵبدەن، نەبادا ئەو گرژییە ببێتە هۆی تێکچوونی ئارامیی زۆرایەتی. ئەوەی ئەمڕۆ بە ناوی یاسای سەرۆکایەتییەوە وروژاوە، لە گەمەیەکی سیاسی بەولاوە، شتێکی دیکە نییە.(2) هەندێک لە گەرمەی حەڤدەی شوباتدا وایان دەزانی جارێکی دی مەحاڵە گۆڕان، یەکگرتوو و کۆمەڵ لەگەڵ پارتی و یەکێتی ئاشت نابنەوە، وەک چۆن باوەڕیان نەدەکرد ڕۆشنبیران بە لای دامودەستگەی ئەو دوو حیزبەدا بچنەوە، کەچی ڕێک پێچەوانەی ئەمە بینرا. پێشبینی دەکرا یەکێتی لانی کەم شەش ساڵ لەمەوبەر بتوێتەوە و شوێنەواری نەمێنێت، بەڵام ئەمڕۆ ئەویش لەژێر ئەو چەترەدا هەمان ئەو قورساییەی هەیە، کە پێش حەوت ساڵ هەیبوو. ئەو ئەندامانەی لە دەستی داون، هێشتا لەژێر چەترەکەدان. وەک ئەوە وایە هێشتا هیی خۆی بن. بەکورتی ئەو زۆرایەتییە دایکێکی میهرەبانە و هەموو ڕۆڵەکانی خۆی خۆش دەوێت و دەیانپارێزێت، بگرە هەوڵی گەورە بۆ ئەوە دەدات لە دەستیان نەدات.

زۆرایەتی وەک زۆنێکی ئاشتەوایی

زۆرایەتیی ئەمڕۆ، دروستتر ئەو زۆرایەتییەی لە نەوەدەکانەوە فۆرمێکی دیاریکراوی وەرگرتووە و تاکوو ئێستایش لەناویدا ماوەتەوە، بەوە لە زۆرایەتیی شەستەکان، حەفتاکان و هەشتاکان جودا دەکرێتەوە، کە وەک پێشتر گوترا لەژێر چەتری ئیسلامیدایە، بەڵام ئەوان لەژێر چەتری نەتەوەیی، چەپگەرایی و لیبرالیدا بوون (لەگەڵ پارێزی زۆرم بۆ هەرسێ چەمکەکە). زۆرایەتیی ئەودەم لە ناوەڕاستی حەفتاکاندا پارتیی هەڵدایە دەرێ، کەچی لە ناوەڕاستی نەوەدەکاندا ئەم زۆرایەتییە هێنایەوە، چونکە لەو کاتەوە زۆرایەتی موڵکی لایەنێکی دیاریکراو نییە، بەڵکوو هیی سەرجەم لایەن و ئاڕاستەکانە. زۆرایەتیی هەشتاکان لە ڕاپەڕیندا بەعسی لە شارەکانی کوردستان بە دەر نا و لەو پێناوەدا ڕووبارێک خوێنی ڕشت، کەچی زۆرایەتیی دوای ڕاپەڕین بە شێوەی ئاشتییانە هێنایەوە. ئەمڕۆ مرۆڤ دەتوانێت بە ئاسانی لە پاڵ حیزبەکانی دیکەدا بەعسیش ببینێت، بگرە دەگاتە ئەوەی لە مێدیای یەکگرتوودا (سەددام حسێن) وەک موجاهیدێکی شەهید پێشان بدرێت، بێ ئەوەی هیچ نارەزاییەک لای ئەو زۆرایەتییە دروست ببێت. لە فەیسبۆکدا زووزوو جوانترین وێنەی ئەو سەرۆکە بە قورئانێکەوە دەبینرێت و ئامۆژگاری و گوتە نەستەقەکانی بە زمانی کوردی بڵاو دەکرێنەوە.(3)
دیسان دەیڵێینەوە، کە زۆرایەتیی هەموو حیزب و لایەنەکان لەژێر ئەو چەترەدا پەیمانیان بەستووە شەڕ بە یەکدی نەفرۆشن. هێندەی حیزب و ڕێکخراوەکان ڕۆڵیان لەوەدا هەبووە زۆرایەتی یەکڕەنگ و هاوئاهەنگ ببێت، بە هەمان شێوە زۆرایەتییش وای کردووە ئەوان بە چەسپاوی بمێننەوە و گۆڕانکاری لە خۆیاندا نەکەن. دیسان جەخت لەوە دەکەینەوە، کە لە ناوەڕاستی نەوەدەکانەوە تاکوو ئەمڕۆ هەموو لایەنەکان یەک سیستیمی بیرکردنەوە و یەک شێوازی ڕاگەیاندن پێڕەوی دەکەن، تەنانەت گۆڕان گوایە هاتووە ئەو ستایلە بگۆڕێت، بەڵام نەک هەر نەیگۆڕیوە، بەڵکوو لە هەموو ئەوانەی دی زیاتر پابەندی خواستی ئەو زۆرایەتییەیە، بگرە پێی وایە ئەوان کەمتەرخەمن و خۆی لە پێناوی پڕکردنەوەی کەموکوڕییەکاندا تێدەکۆشێت. بەم شێوەیە بایەخی سەرەکیی گۆڕان بۆ زەقکردنەوەی نۆرمی ئایینی و نمایشی کارەکتەری ئایینییە، کە لە نەوەدەکانەوە سیمای زۆرایەتییان پێوە دیارە. هاوکات لەگەڵ دەرکەوتنی بزووتنەوەی گۆڕاندا پێگەی پیاوی ئایینی زۆر بەرزتر دەبێتەوە و لە بوونەوەرێکەوە، کە پێش ڕاپەڕین نەیتوانیوە، یان ڕێگەی پێ نەدراوە لە ڕۆڵی ئامۆژگاری زیاتر بگێڕێت (ئەویش لە سنوورێکی تەسکدا)، بۆ بوونەوەرێکی دی دەگۆڕێت، کە بڕیار لەسەر شێوازی حوکمڕانی و بەڕێوەبردن دەدات. واتە دەستەڵاتی پیاوی ئایینی تەنیا لە سنووری کۆمەڵایەتیدا نامێنێتەوە، بەڵکوو دەگاتە ئەوەی دەست بەسەر کەناڵە گرنگەکانی سیاسەت و فەرمانڕەواییشدا بگرێت، کە ئەمەیش تەواو لەگەڵ خواستی زۆرایەتیدا ڕێکە.

زۆرایەتی و زمانی ئایدیۆلۆجیی زاڵ

هەمیشە ئەندامانی زۆرایەتی بە زمانی ئەو ئایدیۆلۆجییە دەدەوێن، کە زاڵە، هەتا ئەگەر مەبەستیشیان نەبێت. لە پێش ڕاپەڕیندا هەر ڕستەیەک وشەی هەژاری، برسێتی، جیاوازیی چینایەتی و هیی لەم بابەتەی تێدا بووایە، وا لێک دەدرایەوە لە پێناوی سۆشیەلیزم و کۆمۆنیزمدا گوتراوە. ئەمڕۆیش هەر زمانێک توانای تێپەڕاندنی نەبێت، لەژێر چەترەکەدا دەمێنێتەوە و دەبێتە بەشێکی جیانەکراوەی زمانی زۆرایەتی. بە ناوی (یەکێتیی مامۆستایانی کوردستان)ـەوە تێکستێکی نارەزایی لەبارەی کوژرانی مامۆستایەکی زانکۆوە نووسراوە، بەڵام بە زمانێکی میللی، کە پڕە لەو دەستەواژانەی مرۆڤ لە دەمی پیاوانی ئایینییەوە دەیانبیستێت. تێکستەکە بەم دوو ڕستەیە کۆتاییی پێ هێنراوە: (**نەفرەت لە ئەنجامدەری ئەو تاوانەو جەهەنەم جێگای ئەبەدی بێت**).(4) لەو کۆمەڵگەیانەی کەلتووری زارەکییان تێپەڕاندووە و بایەخی نووسینیان زانیوە، ئەو دەستەواژانە بە کار ناهێنرێن. هەمان دەربڕین لای نووسەرە دیارەکانمان هەن. ڕۆماننووس هەیە لە گفتوگۆدا بەم زمانە دواوە. هەر کەسێکی بە نەفرەت کردووە، کە لەگەڵی هاوڕا نییە.
دەگەینە ئەوەی بڵێین ئەمڕۆ ئێمە لە دۆخێکدا دەژین، کە زۆرینەی تاکەکان بە یەک زمان دەدوێن و یەک بیرکردنەوەیان هەیە. زمانەکە میللی و بیرکردنەوەکەیش ساکارە. تاکوو کۆتاییی هەشتاکانیش مرۆڤ دەیتوانی بە ئاسانی ئاستی زمانی تاکەکان لە یەکدی جودا بکاتەوە و بە ڕوونی جیاوازییەکان ببینێت، بەڵام ئەمڕۆ کارێکی لەم شێوەیە ئەستەمە، بۆیە زمانی ئەندامانی (یەکێتیی مامۆستایان) هەمان زمانی ئەوانەی دیکەیە. سەیر نییە ئەگەر ئەوان بە لایانەوە گرنگ نەبێت ناوی ڕێکخراوەکەیشیان بە دروستی بنووسن.(5) ئەوەیش سەیر نییە، کە لە دوای ڕاپەڕینەوە زمان و نووسین بایەخیان نامێنێت و کەمترین قسەیان لێوە دەکرێت، لە کاتێکدا بە درێژاییی مێژووی فەلسەفە و لینگویستک ئەمانە وەک دوو قورسترین پرسیار خۆیان بەسەر فیلۆسۆف و زماناناساندا سەپاندووە.
لە دوای ڕاپەڕینەوە پرسیاری (تۆ باوەڕداریت، یان بێباوەڕ؟)، دروستتر (تۆ موسڵمانیت، یان کافر) لای زۆرایەتی دێتە ئاراوە، کە مەبەستیەتی بەر لە هەر ڕەگەزێکی شەرانگێز و جیاواز بگرێت، ئەگەر بیەوێت بە پرسیاری دڵڕەق ڕووبەڕووی ببێتەوە و گومانی لە دڵدا بڕووێنێت. ئەمە بە گرنگترین پرسیار دەزانێت، چونکە هەمووان لەژێر چەترەکەدا کۆ دەکاتەوە و سنووری نێوان تاکەکان دەسڕێتەوە. دەشێت هەڤاڵێکی پارتی، ئەندامێکی یەکێتی، گۆڕانخوازێک، بانگخوازێکی یەکگرتوو، مەلایەکی کۆمەڵ، کادیرێکی شیوعی و ڕەفیقێکی بەعس پێکەوە کۆ بکاتەوە، کە بێگومان هەر وایشی کردووە. وەک گوترا هەموویان بە سادەیی لەسەر چەمکە گەورەکان ڕێکن، بەڵام لەبارەی فۆرمیانەوە بینینی جیاوازیان هەیە. ئەندامانی زۆرایەتی دوژمنی سەرسەختی کەمایەتین، چونکە لایان ڕوونە ئەوەی ئارامییان لێ دەشێوێنێت، هەر کەمایەتییە. ئامادەن لە پێناوی سزادانی نووسەرێک، یان هونەرمەندێکدا دەست لە ئیشوکار هەڵبگرن و مانگێک لەسەر شەقامەکاندا دەنگ هەڵببڕن.(6)

پێوەندیی نێوان ڕۆشنبیر و زۆرایەتی لە ڕاپەڕینەوە بۆ ئەمڕۆ

ئێستا دەگەینە ئەوەی بپرسین: ئایا ڕۆشنبیرمان لە دوای ڕاپەڕینەوە چۆن لەگەڵ زۆرایەتیماندا ڕووبەڕوو بووەتەوە؟ زۆرایەتیمان توانای جووڵاندنی ڕۆشنبیرمانی هەیە؟ ڕۆشنبیرمان گەیشتووەتە ئەو ئاستەی زۆرایەتیمان بورووژێنێت و ئاڕاستەی نوێی تێدا دروست بکات؟
بەگشتی کۆمەڵگەکان بەر دوو جۆر ڕۆشنبیر دەکەون:
یەکەمیان، ڕۆشنبیرێکی سادەیە و هەمان تێڕوانینی خەڵکی بۆ چەمکەکان هەیە. بە مانایەکی دی ئاستی جەماوەر تێناپەڕێنێت، بۆیە توانای بەرهەمهێنانی نییە و دەبێتە بەشێک لەو زۆرایەتییە. ژمارەیان زۆرە و لە هەموو شوێنێکدا بەر چاو دەکەون. هەمیشە لایەنەگری شتێک و دژی شتێکی دیکەن. زووزوو دەردەکەون و ناسراون، بەڵام هیچ کاریگەرییەکیان نییە. پێوەندیی سەرەکییان بە ڕووداوی ڕۆژانەوە هەیە و کەمتر بە لای شتە شاراوەکاندا دەچن. بەشێکیان دەرچووی زانکۆکان و بەشەکەی دیکەیان ئەماچەرن، واتە ئارەزوویان لێیە ئەرکی ڕۆشنبیر ببینن. لێرەدا گرنگە ئەوە بڵێین، کە ئەو ڕۆشنبیرە لەبەر ئەوە سادە نییە، دەرچووی زانکۆیە، بەڵام بە گشتی زانکۆکان ڕۆشنبیری ڕووکەش بەرهەم دەهێنن. کاتێکیش هەندێک ڕۆشنبیری دەرچووی زانکۆ ئەم ئاستە سادەیە تێدەپەڕێنن، ئەو تێپەڕاندنە بەرهەمی بیرکردنەوەی خۆیانە.
دووەمیان، ڕۆشنبیرێکی ڕەخنەدۆزە. نە دژە و نە دۆستە، بەڵکوو کەسێکی ڕاڤەکارە. لەوە تێگەیشتووە ئەرکی ڕەخنە تێپەڕاندن و کردنەوەی کەناڵی نوێیە لە هەر بابەتێکدا، کە ڕووبەڕووی دەبێتەوە. بەوەدا سەرقاڵی پرۆژەی فکرییە، کەم دەردەکەوێت، بەڵام لەگەڵ هەر دەرکەوتنێکیدا ئایدیای نوێ دەهێنێت و پرسیاری دڵڕەقانە دەورووژێنێت. زمانێکی ئاسانی نییە، چونکە ئاستی تێگەیشتنی جەماوەری تێپەڕاندووە. دەستەڵات و زۆرایەتی خۆشیان ناوێت، بەڵام هەر ئەویشە کاریگەریی هەیە.
کۆمەڵگەی ئێمەیش بە شێوەیەک لە شێوەکان خاوەنی ئەو دوو جۆرە ڕۆشنبیرەیە، بەڵام کاتێ ئەوە دەخەینە بەر چاو، کە زمانی ڕۆژانەی هەر کۆمەڵگەیەک ڕۆڵی گەورە لە دروستبوونی ڕۆشنبیردا دەگێڕێت، ئەوا دەکرێت بڵێین هەردوو جۆرەکە لاوازن، ئەگەر نەڵێین ئەوەی دووەم هەر دەرنەکەوتووە، بەوەی زمانی ڕۆژانەمان هێشتا هەژارە و لە بەرهەمهێنانی ڕۆشنبیری جیاواز و داهێنەردا توانای کەمە. ڕۆشنبیر داهێنانی خۆی لەسەر ئاستی ئەو زمانە دادەمەزرێنێت، کە کۆمەڵگە پێی گەیشتووە، بەو مانایەی ئەو ئاستە تێدەپەڕێنێت و مەودا لەنێوان زمانی خۆی و زمانی ڕۆژانەدا دروست دەکات. بەم شێوەیە زمانی ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز نەک هەر هەمان زمانی کۆمەڵگە نییە، بەڵکوو زۆریش باڵاترە. هەتا ئاستی زمانی ڕۆژانەی کۆمەڵگەکەی زیاتر بەرەو سەرەوە هەڵبکشێت، ئەرکی ئەو قورستر، بەڵام ئاستی بەرهەمی بەرزتر دەبێت. کۆمەڵگەیەک لە ڕووی گوزەران، خوێندن، پەروەردە، تەندروستی، ڕێگەوبان، ئاسایش و هیی دیکەوە هەژار بێت، مانای وایە زمانی ڕۆژانەی سادەیە و توانای جووڵەی کەمە. ڕۆشنبیری گەورە ئەگەر هاوواتای مرۆڤی یاخی بێت، ئەوە لە کۆمەڵگەیەکدا دەردەکەوێت، کە ئەو بوارانەی لە ئاستی نزمدا نین، چونکە پێوەندییەکی دیالێکتیکەڵ لەنێوان دروستکردنی کۆمەڵگە و دروستکردنی ڕۆشنبیردا هەیە. ئەمیان ئەویان دروست دەکات. (کامیۆ) لە (مرۆڤی یاخی)دا بە توندی خەختی لەوە کردووەتەوە. تاکوو ئەمڕۆیش ڕۆشنبیری ئێمە نە توانیویەتی ببێتە مۆدێلێکی وەک ئەو مۆدێلانەی لە جیهاندا هەن، بۆ نموونە مۆدێلی وەک ڕۆشنبیری ئۆرگانیک، ڕۆشنبیری مولتەزیم (کومیتد) و هی دیکە و نە مۆدێلێکی سەربەخۆیشی داهێناوە، بەڵکوو ئەوەی بە زەقی دەبینرێت، ڕۆشنبیری میللییە، کە لێرەدا بە (جاگلەر Juggler) ناوی دەهێنین.

ڕۆشنبیری جاگلەر

جاگلەر ئەو پاڵەوانەیە، کە یاریی جاگلینگ (Juggling) دەکات. دەتوانێت لە یەک کاتدا و زۆر بە خێرایی چەند شتێک هەڵبدات و هەر جارێ یەکێکیان بگرێتەوە. ئەم هەڵدەداتەوە و ئەو دەگرێتەوە. ئیتر بەم شێوەیە! جاگلەر بە سیستێمێکی نەگۆڕ کار دەکات. هەر گۆڕانکارییەک بەسەر سیستێمەکەیدا بێت، یارییەکەی تێک دەچێت و ڕۆڵەکەی تەواو دەبێت. لای بینەری جاگلینگ ئەو ماتێریەلە هێندە گرنگ نییە، کە جاگلەر بە کاری دەهێنێت، بەڵکوو لێرەدا ژمارە و خێرایی بایەخی زیاتریان هەیە. واتە تاکوو ژمارەی ئەو مەتێریەلانەی

هەڵیان دەدات، زۆرتر بێت و خێراتر جێگۆڕکێیان پێ بکات، یارییەکە چاکتر سەرنج ڕادەکێشێت و زیاتر درێژە دەکێشێت.(7) جاگلەر خۆی لە بنەڕەتدا مرۆڤێکی یاخییە و لە ڕێی هونەرەکەیەوە جۆرێک لە تراجیدیا نمایش دەکات، بەڵام کاتێ ڕۆشنبیر دەیەوێت هەمان ڕۆڵی ئەو لە بواری فکریدا ببینێت، پرۆسێسەکە بۆ کۆمیدیا دەگۆڕێت. بەم شێوەیە ڕۆشنبیری جاگلەر بوونەوەرێکی پەسەندکراوی کۆمەڵگەیە. نەک هەر ڕەخنە لەو نۆرم و بەهایانە ناگرێت، کە خەڵک بە پیرۆزیان دەزانن، بەڵکوو دەیشیانپارێزێت. پێویستی بەوەیە بەردەوام دەربکەوێت و بە زمانی میللی بدوێت. بە پێوەری ویژدان ڕووداوەکان هەڵبسەنگێنێت، چی باشە و چی خراپ؟ ئەو پێوەندییە ئاڵۆزەی نێوان دەستەڵات و ڕۆشنبیری هێندە سادە کردووەتەوە، کە دەیەوێت بڵێت ڕۆشنبیر ئەوەیە زۆر لە مێدیاکاندا دەردەکەوێت، پشتی زۆرایەتییەک دەگرێت و دژی زۆرایەتییەکی دی دەوەستێتەوە، بێ ئەوەی هیچ ئایدیایەکی نوێ بناسێنێت، یان ستایلێکی دیکەی بیرکردنەوە دابهێنێت. بەکورتی نە توانا و نە ئارەزووی تێپەڕاندنی هەیە، بۆیە لە ئاستی زمانی خەڵکدا دەمێنێتەوە و بە شێوازێک دەنووسێت، کە هیچ جیاوازییەک دروست نەکات.
دەگەینە ئەوەی بڵێین کۆمەڵگەی ئێمە زۆرکەم ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەری بەرهەم هێناوە، کە دەکرێت بە دیوەکەی دیکەیشدا بگوترێت ڕۆشنبیرانمان نەیانتوانیوە کۆمەڵگە بهەژێنن و بیکەنە ناوەندێکی بەرهەمهێن. پێوەندیی نێوانیان لەسەر بنەمای ڕازیکردنی یەکدی دامەزراوە، نەوەک لەسەر بنەمای تێکشکاندن و هەڵوەشاندنەوەی بۆچوون و ئاڕاستەکانی یەکتر.
ڕۆشنبیری جاگلەر، کە بوونەوەرێکی سادەی میللییە، زۆر دوورە لەوەی ببێتە خاوەنی پرۆژەی فکریی ڕەخنەیی. هەمان تێگەیشتنی سیاسەتمەداری بۆ کێشەکان هەیە، لەبەر ئەوەیشە خۆی لە بواری سیاسەتدا قایم دەکات. یەک دەستەڵات دەناسێت، ئەویش دەستەڵاتی سیاسییە، چونکوو زەقترین دەستەڵاتە، لە کاتێکدا دەستەڵاتەکانی دی لای ئەو نە بوونیان هەیە و نە هیچ کاریگەرییەک. مادام ڕاستەوخۆ و بە زمانی میللی لەبارەی سیاسەتەوە دەدوێت، لای زۆرایەتی خۆشەویستە و ناوبانگی هەیە، چونکە هەر زۆرایەتی سیاسەتمەداری جاگلەریشی لا پەسەندە. زۆرایەتی شێتی ڕۆشنبیری ڕووکەشە، چونکە ئەو قسانە دەکات، کە خۆیشی دەیانزانێت. مرۆڤ لەو کۆمێنتانەی ئەندامانی زۆرایەتی بۆ ڕۆشنبیری جاگلەری دەنووسن، بە ڕوونی دەبینێت چەند ئاسوودەن، کە هەمان بۆچوونی ئەوانی هەیە. ڕۆشنبیری جاگلەر وای کردووە سیاسەت لای زۆرایەتی ببێتە گرنگترین بوار، چونکە لە هیچ بوارێکی دیکەدا ناتوانێت هێندە دەنگ بە دەست بهێنێت و هێندەیش بە ئاسانی بۆچوونەکانی دەربڕێت. سەیر نییە ئەگەر ئەمڕۆ بواری ئەدەب، فەلسەفە، سایکۆلۆجی، سۆسیۆلۆجی و ئەوانەی دیکە چۆڵ بووبن، کە ئەمە هەر خۆی مانای ئەوەیە ئەوان نە ئەو بوارانەیان ناسیوە و نە بە جیددییش کاریان تێدا کردوون، دەنا بۆچی پێیان وایە ئەمانە توانای گۆڕانکارییان نییە، بەڵکوو تەنیا سیاسەت لە دەستی دێت دنیا بگۆڕێت؟ هەر هێندە گوتاری سیاسی شەقام دەورووژێنێت، زۆرینەی ڕۆماننووس، شاعیر، چیرۆکنووس و ڕەخنەگر کاری خۆیان جێ دەهێڵن و دوای ترۆمپێتی سیاسەتمەداران دەکەون، تاکوو بە هەمان زمانی ئەوان، بگرە هەندێجار نزمتریش بدوێن و بە زۆرایەتی بڵێن ئێمەیش ماوین. خۆ ئەگەر فریای نووسینی گوتار نەکەون، ئەوا پەنا بۆ شێوازی نامە دەبەن، کە بۆ سەرکردە و بەرپرسەکانی دەنێرن و ئامۆژگارییان دەکەن. هەر ئەوانە دوای ئارامبوونەوەی شەقام، بۆ دنیای ئەدەب و هونەر دەگەڕێنەوە و مرۆڤ دەتوانێت هەندێکیان لە فێستیڤاڵەکاندا ببینێت، ئینجا لەوێ چ خەڵات دابەش بکەن و چ هەر خۆیان وەریبگرن.
ڕۆشنبیری جاگلەر پێی وایە گۆڕانکاری کاتێ دێتە دی، کە بواری سیاسی دەگۆڕێت. ئەمە تێگەیشتنێکە چەند بڵێی ساکارە. ئەوە هەموو بوارەکانی دیکەن سیاسەت ئاڕاستە دەکەن، نەوەک بەپێچەوانەوە. ڕەخنە خۆی بەرهەمی قووڵبوونەوەی ڕۆشنبیرە لەو بوارانەدا. هەر ڕەخنەیشە گوتاری سیاسی دەخاتە ژێر گومانەوە و ناهێڵێت دەستەڵاتی ڕەها پەیدا بکات. ئەوە ڕەخنەیە بواری سیاسی و بوارەکانی دی دەگۆڕێت و بەرەو ئاستی باڵاتریان دەبات، بێ ئەوەی ئەو پرۆسێسە لە خاڵێکدا کۆتاییی پێ بێت. لە هەر کۆمەڵگەیەکدا ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز نەبێت، سیاسەت شوێنی هەموو شتێک دەگرێتەوە و بواری ئازادی تەواو تەسک دەبێتەوە، بگرە هەر نامێنێت، هاوکات ڕۆشنبیری جاگلەر بە شێوەی بەرچاو زۆر دەبن. ئەمڕۆ کۆمەڵگەی ئێمە وەک هەر

کۆمەڵگەیەکی دیکەی تەقلیدی خاوەنی ژمارەیەکی یەکجار زۆری ڕەخنەگرە، بەوەی چەمکی ڕەخنە لە کۆنتێکستی خۆی دوور خراوەتەوە و بۆ ئاستی میللی داگیراوە. واتە کراوەتە کارێکی ئاسان، بەڵام ئەوە هەر کۆمەڵگەی ئێمەیشە لە ڕووی بەرهەمی فکری و ڕەخنەییەوە هێندە هەژارە. ئەو چەند نووسەرەیش، کە زۆرایەتی بە گەورەترین ڕەخنەدۆزی خۆمان، بگرە بە گەورەترین ڕەخنەدۆزی دنیایشیان دەزانێت، لە چەند گوتارێکی سادە زیاتریان نەنووسیوە. تێیاندا هەیە هەموو ئەرکەکەی ئەوەیە دۆعا بۆ هەندێک و لە هەندێکی دیکەی بکات.

تێکەڵبوونی ژانرەکان، واتە ڕۆشنبیر لە ئارامیدا ڕۆمان، شیعر چیرۆک و ڕەخنەی ئەدەبی دەنووسێت، بەڵام لە کاتی ورووژانی شەقامدا هەموویان جێ دەهێڵێت و پەنا بۆ گوتاری ئاگراوی دەبات، خەسڵەتی دیاری ئەو کۆمەڵگایانەیە وەک هیی ئێمە هێشتا تاکەکانی نەبوونەتە خاوەنی خۆیان، بەڵکوو پابەندی خواستی زۆرایەتین. فیلۆسۆفانی (تیۆریی ڕەخنەیی) لە نموونەی (هۆرکهایمەر)، (ئادۆرنۆ) و (مارکیوز) پێ لەسەر تێکچڕژانی بوارە جیاوازەکان دادەگرن، بگرە ئەمە لە دیدگەی فەلسەفیدا بە پێویست دەزانن، بەوەی فەلسەفە لەسەریەتی بەرهەمی ئابووریناس، مێژووناس و دەروونناسان لە داڕشتنی پرسیاردا پێکەوە ببەستێتەوە، کە هەموو ئەمانە وا دەکەن ڕەخنە کاریگەرتر ببێت،(8) بەڵام لای ڕۆشنبیری جاگلەر شتەکە تەواو جیاوازە، چونکوو ئەو بە شێوەی کیریۆسیتی، واتە زۆر ڕووکەشانە لەبارەی ئەو ڕووداوانەوە دەنووسێت، کە شەقام بە گرنگیان دەزانێت، بێ ئەوەی هیچ پرسیارێکی نوێ بورووژێنێت.

زۆرایەتیی ئەمڕۆ دەرگەی بۆ هەر ڕۆشنبیر و سیاسەتمەدارێک کردووەتەوە، بە مەرجێ ئەو نیشانانەی پێوە دیار بێت، کە حەزی لێیانە و نابنە هۆی تێکچوونی دۆخە ئارامەکەی. واتە کاتێ پەسەندیان دەکات، کە دەبنە جاگلەر و دەزانن چۆن جاگلینگ بکەن. وای لێ هاتووە بۆ ئەوەی مرۆڤ بە نووسەرێکی داهێنەر، یان سیاسەتمەدارێکی گەورە بزانرێت، هێندەی بەسە لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندندا زووزوو دەربکەوێت و وێنەی جاگلەرێکی شارەزا تۆپەکان لە هەوادا بخولێنێتەوە. ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەر بەرگری لە باوەڕی زۆرایەتی ناکات، بەڵام لە پێناوی مافەکانیدا تێدەکۆشێت، لە کاتێکدا ڕۆشنبیری جاگلەر بە باوەڕەکەیدا هەڵدەڵێت، کەچی مافەکانی لا گرنگ نییە، بەڵکوو تەنیا وەک تۆپ هەڵیاندەدات. زۆرایەتی خۆیشی ئەوەی بە لایەوە گرنگە، هەڵدانی تۆپەکەیە، نەوەک بەدەستهێنانی مافەکانی. لایەنی سیاسی هەیە بەڵێنی بە ئەندامانی زۆرایەتی داوە، ئەگەر پشتی بگرن، دەستکاریی سروودی (ئەی ڕەقیب)یان بۆ دەکات. ئەمە بەشێکە لە داخوازییەکانی زۆرایەتی و حیزبیش وەک دەستکەوتێکی گەورە پێی دەفرۆشێتەوە، بێ ئەوەی هیچ لایەکیان لەوەدا ڕژد (جیددی) بن. واتە نە ئەم دەیهێنێتە دی و نە ئەویش دەیەوێت بێتە دی، بەڵکوو تەنیا وەک یەکێک لە تۆپەکان لێی دەڕوانن. لە پێشەوە گوترا زۆرایەتی حەز ناکات لە پێکهاتەی شت بکۆڵێتەوە. نووسەر هەیە لانی کەم پانزدە ساڵە لەبارەی دەستەڵاتەوە دەنووسێت، جنێوی پێ دەدات و بە نەفرەتی دەکات، بێ ئەوەی یەک جاریش گوتبێتی دەستەڵات چییە، بەڵکوو پێی وایە دەستەڵات بریتییە لە کەسانێکی دیاریکراو و ئەوانە هۆکاری نادادپەروەری و گەندەڵین، کەچی وەک ڕووناکبیری گەورە ناسراوە، مادام بە زمانی زۆرایەتی دەدوێت و خۆی لەو شتانە نادات، کە دەبنە هۆی تێکچوونی ئارامییەکەی. بەم شێوەیە چەمکی دەستەڵات، کە بۆ نموونە لای فیلۆسۆفێکی وەک (مێشێل فۆکۆ)دا ئاڵۆزترین و قورسترین چەمکە، بگرە دەگاتە ئەوەی سەرجەم تەمەنی بۆ تەرخان بکات و هێشتا فریای ناکەوێت، کەچی لای ڕۆشنبیری جاگلەردا دەبێتە یەکێک لە شتە هەرە ئاسان و سادەکانی سەر ئەم زەمینە. هێندە بیرکردنەوە و دەربڕینی ئاسان کردووەتەوە، بە ڕادەیەک ڕووناکبیری ئەرکێکە وەک هەر ئەرکێکی دیکەی سادە و هەموو کەسێک دەتوانێت لە ئەستۆی بگرێت، بە مەرجێک وریای خۆی بێت بە لای بیرکردنەوەی قووڵ، خوێندنەوە، کتێب، تەنیایی، ڕەخنەی دڵڕەق و شتی دیکەی لەم بابەتەدا نەچێت، بەڵکوو بە زمانی خەڵک بدوێت و زووزوو ئەو شتانەیان بە بیر بێنێتەوە، کە خۆیان دەیانزانن. پێشتریش گوتمان ئەمە وای کردووە ژمارەی ڕۆشنبیر لە زۆربووندا بێت. هەمیشە کۆمەڵگە سەرەتاییەکانی وەک هیی ئێمە، ئەوانەی پشت بە کەلتووری زارەکی دەبەستن و بایەخی نووسینیان نەزانیوە، خاوەنی زۆرترین ژمارەی ڕۆشنبیرن. ئەوەی ئەمڕۆ بە ڕوونی دەرکەوتووە، ئەوەیە، هەتا ژمارەی ڕۆشنبیر زیاتر بەرەو سەرەوە هەڵبکشێت، ڕێژەی خوێندنەوە دادەبەزێت و کتێبخانەکان داهاتیان کەمتر دەبێتەوە، دەگاتە

ئەوەی هەندێکیان کرێی شوێنەکەیان بۆ نەدرێت. نکووڵی لەوە ناکرێت ئێمە ئەمڕۆ خاوەنی ژمارەیەکی یەکجار زۆری ڕۆشنبیرین. گەیشتووەتە ئەوەی هەر لایەنێکی سیاسی کاتێ بۆ پشتگیریی پڕۆژەیەکی خۆی پێویستی بە ڕۆشنبیر ببێت، لە ماوەیەکی کورتدا، بێ ئەوەی هیچ زەحمەتێک بکێشێت، هەزارانیان کۆ بکاتەوە. ئەمە تایبەت نییە بە پارتی، بەڵکوو هەموو لایەنەکانی دیکەیش کردوویانە. ئەو ڕۆشنبیرانەی لە سەرەتاوە، دروستتر لە دوای ڕاپەڕینەوە وەک ڕووناکبیر خۆیان ناساندبووو، گوایە پڕۆژەی گەورەی فکری و فەلسەفییان هەن، ئەمڕۆ چ لە ڕۆژنامەی حیزبەکان و چ لەو ڕۆژنامانەی، گوایە سەربەخۆن، بوونەتە ڕۆژنامەنووسی زۆر سادە، چونکە ئەمە ئاسانترین ڕێگەیە، تاکوو لای زۆرایەتی خۆشەویست ببن. لەگەڵ زۆرایەتیدا زمانێکی هاوبەشی پێک هێناوە، کە بە ئاسانی لە یەکدی دەگەن. زۆرایەتی هێندەی بەسە تیۆریی پەرەسەندن (ئیڤەلویشن)ی (داروین) بە چەند وشەیەکی وەک (چۆن ڕازی ببین بە نەوەی مەیموون دابنرێین؟) بسڕێتەوە، لە کاتێکدا ئەو تیۆرییە نەیگوتووە بنەچەی مرۆڤ مەیموونە، یان سەرتاپێی سیکۆلەریزم، کە خۆی بە عەلمانییەت ناوی دەبات، لە کوفر و بەدڕەوشتیدا کورت بکاتەوە، بگرە سەرجەم فکری دنیا لە کۆمێنتی ژێر گوتاری ڕۆژنامە ئێلیکترۆنییەکاندا بە وڕێنە بزانێت، بێ ئەوەی چ لە دوور و چ لە نزیکەوە بە لایاندا تێپەڕیبێت. هەم ڕۆشنبیری جاگلەر و هەم سیاسەتمەداری جاگلەریش سوود لەو دۆخە دەبینن، چونکە ئەوان ترسیان لە هیچ دەمێک نییە، کە بە پرسیاری نوێ ڕووبەڕوویان نابێتەوە. هەردووکیان لە ماوەی ئەو چەند ساڵەی ڕابردوودا فێری هونەرێک بوونە، کە دەکرێت ناوی (هونەری خوگۆنجاندن لەگەڵ زۆرایەتیدا)ی لێ بنێین. لەوەدا هاوپەیمانن چۆن لە ڕێگەی هەندێک چەمکی ڕەوشتبازییەوە هەرچی ئارەزووی یاخیبوون هەیە لە مرۆڤیدا بکوژن و بیکەنە کۆیلە. (نیتشە) لە کتێبی (ئاوابوونی بتەکان)دا ڕەخنە لە کەنیسە دەگرێت، کە هەوڵی لەناوبردنی هەوەس و غەریزە دەدات، لە کاتێکدا ڕیشەکێشکردنی هەوەس مانای ڕیشەکێشکردنی خودی ژیانە. گوتە ناسراوەکەی (مەسیح) دەهێنێتەوە: (ئەگەر چاوت بەرەو گوناهـ پەلکێشت دەکات، دەریبهێنە)، بۆیە پێی وایە ڕەوشت دژی سروشتە، بگرە ئەمە دەکاتە یەکێک لە تایتڵەکانی کتێبەکەی.(9) بەگشتی (نیتشە) لەو کتێبەیدا ڕەخنەی گەورە لە تێکڕای ئەوانە دەگرێت دەیانەوێت لە ڕێگەی ڕەوشتبازییەوە سروشتی مرۆڤ بکوژن و کۆیلەی بکەن، بۆیە وەک پارادۆکس بە (بەدڕەوشتە ناشیرینەکان) ناویان دەبات. بەم شێوەیە پێی وایە (هەموو لە دژی لەناوبردنی هەوەسدا پەیمان دەبەستن).(10)

بۆ نموونە ئەو نووسەرە میللییانە، یاخود ئەو ڕۆشنبیرە جاگلەرانە لە هەندێک ماڵپەڕی دەرەوەی کوردستاندا دەیانگوت پارتی پارکی کردووەتەوە، بۆ ئەوەی بەدڕەوشتی لە کۆمەڵگەدا بڵاو بکاتەوە، بەڵام کاتێ بۆیان دەرکەوت ئەو زۆرایەتییە بە جلوبەرگی ئیسلامییەوە دەچێتە پارکەکان و مانا ئۆرگیناڵەکەی پارکی تەواو گۆڕیوە، بگرە شوێنی خواپەرستیی تێدا کردووەتەوە، بۆ ئەوەی یەک نوێژی نەچێت، بە مانایەکی دی وای ڕێک خستووە لەگەڵ تێگەیشتنی خۆیدا بگونجێت، ئەودەم ئەو تۆپەیان فڕێ دا و دانەیەکی دیکەیان هەڵگرت.(11) بەڕێوەبەرانی ڕۆژنامەی (....)ی دەنگی بزاڤێکی گۆڕانخوازی ئیسلامی تەنیا ڕۆژێک دوای هاتنی داعش بۆ مووسڵ ڕیپۆرتاژێک ئامادە دەکەن و ڕایدەگەیەنن ئەو شارە بووەتە بەهەشت. بازاڕ هەیە و کەس دەستی لێ نەدراوە، چونکە وا دەزانن زۆرایەتیی هەرێمی کوردستان ئەوەی دەوێت، بەڵام کاتێ بۆیان دەردەکەوێت ئەمە ئەو ڤێرژنە نییە لەوێدا زۆرایەتیی لەگەڵە، بەڵکوو ڤێرژنێکی تری نزیکی ئەوەیە، ئینجا خێرا زمانی خۆیان دەگۆڕن و بە شێوەیەکی دی دوای ڤێرژنە پەسەندکراوەکە دەکەون.(12) جیاوازیی داعش لەگەڵ حیزبە ئیسلامییەکانی حوکوومەتی هەرێمدا، ئەوەیە، ئەم هەموو تۆپەکانی فڕێ داوە و تەنیا ئەوەیانی هێشتووەتەوە، کە ناوی خیلافەتە، بەڵام ئەوان دوای ئەوەی چوونەتە ناو پارلەمانی کافریش، وازیان لەوە نەهێناوە بە خەڵک بڵێن ئامانجیان گەڕاندنەوەی خیلافەتە، چونکە چاک دەزانن ئەندامانی ئەو زۆرایەتییە لەوە دەگەن ئەمە تەنیا هەڵدانی تۆپەکەیە، دەنا کاری وایان لێ ناوەشێتەوە.(13) هەروەها داعش خاوەنی هێزێکی گەورەتر و زۆرایەتییەکی فرەوانتریشە، بۆیە توانای هەیە ڕاشکاوانەتر بۆچوونەکانی دەرببڕێت و پێویستی بە تەقیە نییە. حیزبی ئیسلامی هەیە تاکوو دووانزدە ساڵ لەمەوبەر گوتوویەتی پارلەمان شوێنی کافرانە، کەچی کاتێ زانیویەتی بەم شێوەیە زۆرایەتی لە دەست دەدات و توانای ئەوەیشی نییە وەک داعش قەوارەیەک

دابمەزرێنێت، ئەودەم چووەتە پارلەمان، بەڵام وەک گوترا هەوڵی داوە لە شەیتانەوە بۆ فریشتەی بگۆڕێت.(14)
کەواتە چ سیاسەتمەداری جاگلەر و چ ڕۆشنبیری جاگلەر بۆ ئەوەی زۆرایەتی لە دەست نەدەن، پێویستە خۆیان لەوە بپارێزن بە ڕوونی بۆچوونەکانیان دەرببڕن و ئەوەیش گرنگە لە یەک کاتدا کۆمەڵێک تۆپ بە دەستەوە بگرن، بۆ ئەوەی لانی کەم لە ڕێی یەکێ لەو تۆپانەوە پێیان بڵێن پێوەندییان پێیانەوە ماون و لێیان دانەبڕاون. خەخت لەسەر ئەوە دەکەینەوە، کە ڕۆشنبیری جاگلەر و سیاسەتمەداری جاگلەر بۆ ئەوەی لە زۆرایەتی دانەبڕێن، پێویستە لە ئاستی ئاماژەداندا بوەستن و نەچنە ناو وردەکارییەوە. کاتێ سەرکردە و کادیرانی بزووتنەوەی گۆڕان دەڵێن، بگرە هاوار دەکەن بە هیچ شێوەیەک لە سەوابتی ئیسلام لا نادەن، خۆیان لە وردەکارییەکان دەپارێزن و پێیان ناڵێن مەبەستیان لە سەوابت چییە، چونکە هەر کاتێ ئەوەیان گوت، ئەوا ئەو زۆرایەتییە لە دەست دەدەن. ئایا ئەگەر بڵێن لە سەوابتی وەک بەردبارانکردنی ژنی مێرددار و پیاوی ژنداری (زیناکەر!)، بڕینی دەستی دز، کوشتنی ئەوانەی واز لە نوێژ دەهێنن (تارك الصلاة) و شتی لەم بابەتە لا نادەن، دەتوانن لە پارلەماندا، بگرە لەناو خودی کۆمەڵگەیشدا بمێیننەوە و وەک داعش نەکرێنە دەرەوە؟ کەواتە ئەمڕۆ بەلاڕێدابردنی هزری (Intellectual prevarication) یەکێکە لە پێداویستییەکانی هەر سیاسەتمەدار و ڕۆشنبیرێکی جاگلەر، بۆ ئەوەی لەناو زۆرایەتیدا شوێنی خۆی بگرێت و خۆشەویست ببێت.(15)
سەرەتا لە بڵاوکراوەکانی (ڕەهەند)دا نەک هەر لایەنگری بۆ پیاوانی ئایینی بەر چاو ناکەوێت، بەڵکوو پێچەوانەی ئەمە دەبینرێت، بەوەی هێشتا کۆدەکانی ئەو زۆرایەتییەیان نەدۆزیوەتەوە و نەیانزانیوە چۆن پەسەند دەکرێن. لە لایەکی دیکە تاکوو سەرەتای نەوەدەکانیش ئایدیۆلۆجیی چەپ، نەتەوەیی و لیبراڵ زاڵ بوون و دواتر وردەوردە هەموو شتێک کەوتە ژێر چەتری ئایینەوە، کە ئەودەم وەک ئەمڕۆ چ ڕۆشنبیر و چ سیاسەتمەدار نەیاندەتوانی بە ئاسانی شوێنی خۆیان لەناو ئەو جیاوازییەدا بگرن. بەم شێوەیە ڕۆشنبیرانی (ڕەهەند) دەستەواژەی وەک پیاوسالاری، خێڵەکی، ئیلیت، دۆگما، تازەگەری، سیکۆلەریزم، دەستەڵاتی پیاوانی ئایینی و زۆری دیکەی هاوشێوەی ئەمانەیان بە کار دەهێنا، کە ئاماژەیان بەوە دەکرد ئەوان دەیانەوێت ڕەخنە لە زۆرایەتی بگرن، بێ ئەوەی تێیاندا قووڵ ببنەوە، بەڵام دواتر وردەوردە دەستەواژەی ئایینی شوێنیان گرتنەوە، یان دروستتر ئەو دەستەواژانە شوێنیان گرتنەوە، زۆرایەتی پێیان ڕازین، بەتایبەتی لەگەڵ حەڤدەی شوباتدا، کە گەیشتە ئەوەی بانگ بدەن. ئەگەر نووسەرانی (ڕەهەند) نەچوونایەتە ناو خەڵک، لە ڕۆژنامە و گۆڤاری حیزبەکاندا بەرهەمیان بڵاو نەکردایەتەوە، لە تیڤییەکانیاندا دەرنەکەوتنایە، بەم شێوەیە نەدەناسران. کاتێ زۆردەرکەوتن پێوەرە بۆ ئەوەی مرۆڤ ڕۆشنبیرێکی گەورە بێت، ئەوە زەمانی میللی فریای دەکەوێت. بەوەدا ئەو ڕۆشنبیرانە بە زمانی خەڵک دەنووسن و هەمان تێگەیشتنی ئەوان لە ڕێی وەسفەوە دادەڕێژنەوە، ساڵانە چەند کتێبێک چاپ دەکەن، لە کاتێکدا فیلۆسۆف و ڕەخنەدۆزانی دەرەوەمان بە درێژاییی تەمەنیان هێندەی چوار ساڵی یەکێ لەو ڕۆشنبیرانەیان نەنووسیوە. زمانی هەر یەکێ لەو ڕۆشنبیرانە ڕۆژبەڕۆژ سادەتر بووەتەوە، تاکوو گەیشتووەتە ئەوەی هەر نووسەرێکی دیکەی ئاسایی بتوانێت وەک ئەوان بنووسێت و نووسیویشیانە. ئەو ڕۆشنبیرە نەک هەر ڕەخنەی لە (ئێستا) نەگرتووە و هەوڵی تێپەڕاندنی نەداوە، بگرە هەموو شتە دژبەیەکەکان (Contradiction)ی ئایین و سیاسەتی لە خۆیدا هەڵگرتووە و بە زمانی میللی بەرگرییان لێ دەکات، بگرە بەردەوام لەو ڕێگەیەوە هەوڵی گەورەکردنی ناوبانگی خۆی دەدات.(16)

بەرەی ڕۆشنبیری جاگلەر و سیاسەتمەداری جاگلەر

دەگەینە ئەوەی بڵێین چ ڕۆشنبیری جاگلەر و چ سیاسەتمەداری جاگلەر دوای زۆرایەتی دەکەون، نەوەک بەپێچەوانەوە، کە هەندێجار بۆچوونەکان کورت دەهێنن و خێرا ڕاست دەکرێنەوە. بەشێک لەو ڕۆشنبیرانەی لەناو ئایینەوە هاتوون، زۆر زیاتر لەو ڕۆشنبیرانەی زۆرایەتی بە گەورەیان دەزانێت، هەوڵیان داوە ڕەخنە لە دیاردە و دەرکەوتەکانی ئایین بگرن.

هەندێک لەو جاگلەرانە پێشبینییان دەکرد لە دوای سیویەکی ئابەوە پارتی دەکەوێت و تا ماوە هەڵناستێتەوە، بۆیە بەردەوام بە زمانی میللی لەبارەی ئەو ڕووداوەوە دەیاننووسی، بەڵام پارتی بە هێزێکی گەورەترەوە دەرکەوتەوە، بگرە ئەوانەی پێشبینیی ڕووخانیان دەکرد، بە سوپاسەوە لە دامودەستگەکانیدا وەک موچەخۆری گوێڕایەڵ دامەزران و لە ئۆرگانەکانیدا گوتاریان بۆ نووسیی، بێ ئەوەی دەست لە جاگلینگ هەڵبگرن.
هەندێک جاگلەری دیکە لە ماڵپەڕەکانی دەرەوەی کوردستاندا گوتیان ئێمە هێندە جوێن بە پارتی دەدەین، تاکوو لای خەڵک ناشیرینی دەکەین و ئەنجام دەیرووخێنین، بەڵام دوای پانزدە ساڵ هێشتا بۆیان نەکراوە، چونکە ئەو زۆرایەتییە ئەمڕۆ ئامادە نییە دەست لە هیچ شتێکی خۆی هەڵبگرێت. بزووتنەوەی گۆڕانیش هەمان بۆچوونی بۆ ڕووخاندنی پارتی هەبوو، گوایە لە ڕێی ئاشکراکردنی نهێنییەکانیەوە بێهێزی دەکات و دواتر لە ناوی دەبات، بەڵام ئەویش هەر زوو ئاراستەکەی گۆڕیی، بەوەی لەگەڵ ئاراستەی زۆرایەتیدا نەدەهاتەوە. چ ئەو نووسەرانەی جوێنیان دەدا و چ گۆڕانیش توانییان لای ئەو زۆرایەتییە بناسرێن و پەسەند بکرێن، بەڵام بێ ئەوەی ئەمە بگاتە ئەوەی پارتی لاواز ببێت، چونکە وەک گوترا ئەو زۆرایەتییە هەموو شتێک کەڵەکە دەکات، بە مەرجێ سیمای ئایینیی پێوە بێت. پێشتریش گوترا هیچ ڕەگەزێکی دی وەک ئایین ناتوانێت خاڵی هاوبەشی ئاراستە جیاوازەکان بدۆزێتەوە و لە یەکدییان نزیک بکاتەوە، بگرە لەناو یەکدیاندا بتوێنێتەوە.
ڕەنگە سیویەکی ئاب نموونەیەکی زەق بێت بۆ ئەوەی بڵێین ڕۆشنبیری جاگلەر، کاتێک کێیسێک وەک تۆپ هەڵدەگرێت و جاگلینگی پێ دەکات، بۆ ئەوەی نییە لەو ڕێگەیەوە ڕەخنە بگرێت و ئایدیای نوێ بهێنێت، بەڵکوو تەنیا مەبەستیەتی وەک یاریکەرێکی لێهاتوو بەردەوام لە بەرچاو بێت و لە بیر نەچێتەوە، چونکە ئەو بەرگەی هەموو شتێک دەگرێت، بەڵام هیی ئەوە نا لە بەرچاوان ون ببێت و لە بیر زۆرایەتی بچێتەوە. گرنگە ئەوەیش بزانین، کە دەبێت جاگلەر زووزوو ئاڵوگۆڕ بە مەتێریالەکانی بکات. واتە ڕەنگ، شێوە و قەبارەی تۆپەکانی بگۆڕێت و لە فۆرمی دیکەدا پێشانیان بداتەوە، چونکە بێزاری یەکێکە لە سیماکانی زۆرایەتی و شێتی گۆڕینی فۆرمی شتومەکە، وەک چۆن کەلوپەلی ناوماڵ، جلوبەرگ، ئۆتۆمۆبیل و شتی دیکەیش هەر بەم شێوازە دەگۆڕێت. تاکوو چەند ساڵێک لەمەوبەریش ئەگەر خوێنەر تەنیا ژمارەی سیویەک (31) و وشەی (ئاب)ی لە هەر شوێنێکدا بدیایە، بە پەرۆشەوە دەیخوێندنەوە، بەڵام ئەمڕۆ ئەو ئارەزووەی نەماوە، بۆیە پێویستە ڕۆشنبیری جاگلەر تۆپێکی دیکە بهێنێت، وەک تۆپی دەستوور، هیی یاسای سەرۆکایەتی و شتی لەم بابەتە. بۆ ڕۆشنبیر هیچ گرنگ نییە ئەو ڕووداوە چ سوود و زیانێکی هەیە، بەڵکوو وەک پێشتر گوترا گرنگ ئەوەیە بیکاتە تۆپ و هەڵیبدات. هەندێک لەو جاگلەرانە لە گەرمەی ڕووداوەکانی حەڤدەی شوباتدا پەلاماری هەر ڕۆشنبیرێکیان دەدا، ئەگەر ملی بۆ خواستەکانی زۆرایەتی کەچ نەکردایە. بەوە تۆمەتباریان دەکرد، گوایە سەر بە پارتی و یەکێتییە، هەتا ئەگەر ئەو ڕۆشنبیرە دەستی لەوە هەڵنەگرتبایە ڕەخنەی جیددی لەو دوو حیزبە بگرێت، کەچی دوای ئارامبوونەوەی شەقام هەر خۆیان لە مێدیا و دامودەستگەکانی ئەواندا دەرکەوتنەوە و لە فێستیڤاڵەکانیاندا بانگهێشت کران، بگرە ئەوانەیان بە داهێنەر نەدەزانی، کە بەشدارییان تێدا نەکردوون.(17)
سەیر نییە جاگلەرەکان هاوکاتی هەر ڕووداوێک بە لێشاو دەردەکەون و بۆچوونی خۆیان دەڵێن، بێ ئەوەی پێشتر لەو بارەیەوە هیچ شارەزاییەکیان پەیدا کردبێت. بۆ نموونە هەر هێندە داعش دەردەکەوێت، ئەوان لەبارەی ئیسلام و مێژووەکەیەوە دەکەونە قسەکردن، بێ ئەوەی قسەکانیان سنووری تێگەیشتنی مرۆڤی ئاسایی ببڕێت، چونکە لەبارەی هەر هێزێکەوە دەدوێن، کە خاوەنی زۆرایەتییە. ڕۆشنبیرە ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەرەکانی دنیا هەمیشە لە دژی سێنترالیزمدا جەنگاون، لە (نیتشە)وە کاتێ سێنترالیزمی ئەقڵ و زانستی خستووەتە ژێر گەورەترین پرسیارەوە تاکوو (فۆکۆ)، (دێریدا) و هەموو ئەوانەی دیکە، هەر یەکەی بە شێوازی خۆی ڕەخنەی لە سێنترالیزم گرتووە و هەوڵی هەڵوەشاندنەوەی داوە، بگرە کەناڵی دیکەی جیاوازی کردووەتەوە، کەچی ڕۆشنبیری جاگلەر بەپێچەوانەوە هەمیشە بەو زمانە میللییەی هوتاف بۆ سێنترالیزم دەکێشێت و دژایەتیی هەر کەناڵێکی جیاواز دەکات، کە دەردەکەوێت.(18)
ڕۆشنبیری جاگلەر ئەوە چەند ساڵە نەک هەر موجامەلەی پیاوانی ئایینی دەکات، بەڵکوو پێیاندا هەڵدەڵێت، چونکوو وا دەزانێت بەو ڕێگەیە خۆی لە هێرشی ئەوانە دەپارێزێت، کە ئەمە نیشانەی کورتبینییەتی. ئەمەیش

خاڵێکی دیکەیە، کە ئەو ڕۆشنبیرە بە سیاسەتمەدارەوە گرێ دەدات، بەوەی ئەویش تەنیا ئاساییشی خۆی مەبەستە. بۆ پارتی و یەکێتی گرنگ نییە کۆمەڵگە دەکەوێتە بەر شاڵاوی ئەو هێزانەی هەڵگری فکری چەقبەستوون و هەرچی جوانی هەیە، لە ناوی دەبەن، بەڵکوو ئەوەی گرنگە ئاساییشی ئەوان تێک نەدەن، بگرە چ بە نهێنی و چ بە ئاشکرا پەیمانیشیان لەگەڵدا دەبەستن و کۆمەکیان دەکەن. ڕۆشنبیری جاگلەر ڕۆڵی سەرەکیی لەوەدا هەبووە لە پێناوی ئاساییشی خۆی و فرەوانکردنی ناوبانگیدا هەمان ڕۆڵی حیزبە سیاسییەکان ببینێت، بەڵکوو گەیشتووەتە ئەوەی لەوان زیاتر خۆی لەو هێزانە نزیک دەکاتەوە.(19)
ئەو ڕۆشنبیرە پێش هەموو شتێک تێگەیشتنێکی زۆر ساکارانەی بۆ زەمەن هەیە و پێی وایە ئەم زەمەنە جێگیرە و ئەزەلییە. واتە ئەم دۆخە هەر بەم شێوەیە دەمێنێتەوە و ناگۆڕێت. بەشێکی زۆری ئەو ئەکتەرانەی ئەمڕۆ پاڵیان بە ڕێیژیمی (ئەسەد) داوە و ژیانیان بە هۆی تیرۆرەوە کەوتووەتە بەر هەڕەشە، دەپرسن ئەوە داعش و بەرەی نوسرە لە کوێوە هاتن، لە کاتێکدا خۆیان چەند ساڵە مێژوو دەشێوێنن و جوانکاریی تێدا دەکەن، بۆ ئەوەی وێنەی موجاهیدەکان جوان و شیرین پێشان بدەن، بە ڕادەیەک گەنجەکان بیانەوێت شوێنپێیان هەڵبگرن. ئەکتەرەکان لە فیلم و زنجیرەدراماکانیاندا زۆر لە پێش مەلاکانەوە خەونیان بە گەڕانەوەی خیلافەتەوە دەبینی و ڕۆژگاری خیلافەتیان بە باشترین سەردەم پێشان دەدا، بەڵام کاتێک خەڵک بەپێی ئەو کەتەلۆکەی خۆیان بۆیان داناون؛ چەک هەڵدەگرن و ڕووبەڕووی هەموو کۆمەڵگە دەبنەوە، ئەودەم ئەمسەر و ئەوسەری دنیایان لێ دێتەوە یەک و بە لادەر و خەوارج ناویان دەبەن. خیلافەت لە سەدەی بیست و بیستویەکدا بەر لەوەی لە واقیعدا پراکتیزە بکرێت، لە سەر شاشەدا پراکتیزە کرا، بگرە ئەوانە ئەو وێنانەی مرۆڤی باوەڕدار بە تەڵخی و وەک تارمایی لە کتێبە مێژووییەکاندا وەریگرتبوون، بەرجەستەیان کرد و وێنەی زۆر ڕوونتریان لێ پێک هێنان، بە ڕادەیەک ئەوان بتوانن بیانبینن و دوایان بکەون، بگرە چاویان لێ بکەن، بەوەی هەموو وردەکارییەکانیان دەبینران.(20) لە دوای ڕووداوی حەڤدەی شوباتەوە، دروستتر لەو کاتەوە ڕۆشنبیری هاوارکەر و بانگدەر سەرجەم پڕۆژەی خۆی لە هوتاف، بانگ، جوێن و دۆعادا کورت کردووەتەوە، بە ئاشکرا هەست بە دەرکەوتنی هەندێک دیاردە دەکرێت، کە نیو سەدە زیاتر بوو کۆمەڵگەی ئێمە بە هۆی ڕەخنەی ڕەخنەدۆزانی سەردەمی پێشووەوە تێی پەڕاندبوون.
لە شۆڕشی بیستەوە تاکوو حەڤدەی شوبات هەر ڕاپەڕین و شۆڕشێک بگریت، ویستوویەتی هێزەکانی دژەگۆڕان بوروژێنێت و بیانکاتە هێزی سیاسی، کۆمەڵایەتی و سیمبۆڵی، تاکوو لە دژی گۆڕانکاری بە کاریان بهێنێت. بە دەربڕینی (ئیبن خەلدوون) تێکڕایان زاڵکردنی هێزی کۆچەرییانە بوونە بەسەر هێزی شارستانەتیدا. لەم دەوروبەرەی ئێمەدا هیچ کاتێک ڕێک نەکەوتووە دوای شۆڕش و ڕاپەڕینەکان گۆڕانکاری ڕووی دابێت، بەڵکوو بەپێچەوانەوە هەمیشە بواری سیاسەت، دروستتر دامودەستگەی حیزبی دەستی خستووەتە ناو بوارەکانی دیکەوە و ئازادیی لە مرۆڤ سەندووەتەوە. ناکرێت ڕاپەڕین و شۆڕشەکانمان گۆڕانکاری بە دوای خۆیاندا بهێنن، لە کاتێکدا چ سیاسەتمەدار و چ ڕۆشنبیر نەک ڕێگەی دروستبوونی تاک و مرۆڤی سەربەخۆیان نەداوە، بەڵکوو هەمیشە لە ڕوووی هزرییەوە بە لاڕێیاندا بردووە و هەموو ئەو ئێڵەمێنتانەیان لێ سەندووەتەوە، کە دەکرێت ببنە هۆی ئەوەی ئازادانە بیر بکاتەوە و ئاڕاستەی جیاواز لە هیی زۆرایەتی بگرێت. بەم شێوەیە توانای تاک نەک هەر بە ئاڕاستەی یاخیبووندا نەجووڵاوە، بەڵکوو خودی ئەو توانایە بووەتە بەشێک لەو دەستەڵاتە کۆمەڵایەتی و سیمبۆڵییەی زۆرایەتی و لە سەرکوتکردنی خۆی (واتە لە سەرکوتکردنی ئەو توانایەی خۆی) و ئەوانەی دیکەیشدا بە کار هێنراوە. چواردەی تەمووز جووتیاری پەرشوبڵاوی لە کێڵگەکانەوە هێنا و کۆی کردنەوە. هێزێکی کۆمەڵایەتیی لێ پێک هێنان، تاکوو بەسەر بۆرژوای تازەپێگەیشتووی شاردا زاڵی بکات. بەیاننامەی یانزدەی ئادار جارێکی دیکە شاری خستە ژێر دەستەڵاتی جووتیاری چەکدارەوە. ڕاپەڕین بە شێوازێکی دی جووتیاری چەکداری پەرتەوازەی لە شاخەوە بۆ ناو شار گەڕاندەوە. بەم شێوەیە هەرچی لە ماوەی ئەو پانزدە شانزدە ساڵەی ڕابردوو دامەزرابوو، وردەوردە لە ناو چوو. شانۆ، سینەما، کتێبخانە و هەموو سیمبۆڵەکانی دی تێک شکێنران و ئایکۆنی ئایینی شوێنی گرتنەوە. لێرەدا فۆکەسمان لەسەر ئەو هێزەیە، دەستی بەسەر ویستی ئەوانەدا گرتووە و بۆ مەبەستی خۆی دەیانجووڵێنێت. ئەمڕۆ بەرهەمی حەڤدەی شوبات بە ڕوونی دەبینین، بەتایبەتی لە سلێمانیدا، ئەو شارەی لە

نەوەدەکاندا بە تەنیا خۆی لە بەرانبەر شاڵاوی ئیسلامییەکاندا گرت، بەڵام لەو ڕۆژەوە بە هاوکاریی ڕۆشنبیری جاگلەر توانرا بیڕووخێنن. هیچ کاتێ وەک قۆناغی دوای ڕاپەڕین، بە تایبەتی لە حەڤدەی شوباتەوە ڕۆشنبیری ئێمە لە زۆرایەتیدا نەتواوەتەوە، بۆیە لە نەوەدەکانەوە تاکوو ئەمڕۆ ڕۆشنبیری جاگلەر دەستی بەسەر تێکڕای بوارەکانی دەربڕین و گەیاندندا گرتووە. وەک بینیمان ڕۆشنبیرێکی کۆمپرۆمایسە. واتە بۆ مانەوەی خۆی لەگەڵ هێزە چەقبەستووەکاندا ڕێک دەکەوێت و بە یارمەتیی ئەوانەوە دژی هەر دەنگێک دەوەستێتەوە، کە جیاوازە و نیازی گۆڕانکاریی هەیە لە خۆیدا. بە هەردووکیان ئەو زۆرایەتییە بە لاڕێدا دەبەن و ئەو وەهمەی لا دەکەنە ڕاستی، گوایە ئەگەر هێزە شەڕانگێزەکان لێیان بگەڕێن دنیایان بۆ دەکەنە بەهەشت. ئەو زۆرایەتییە دە ساڵ لەمەوبەر بە یارمەتیی حیزبە ئیسلامییەکان لە پاڵ زۆرایەتییەکانی دەوروبەریدا دێتە سەر شەقامەکان و لە دژی کاریکاتێرستێکی بێبەهرەی دانمارکی دەهاڕێنێت، بگرە داوا دەکات هیچ کەسێک کەلوپەلی دانمارکی نەکڕێت، تاکوو نەوەی مەیموون و بەراز لە برسان بمرن، کەچی ئەمڕۆ پەنایان بۆ دەهێنێت و داوایان لێ دەکات شوێنی بکەنەوە. لە کۆپنهاگن تەنیا لە یەک ڕۆژدا میلیۆنێک تاک دێنە سەر شەقام، تاکوو تێکڕا بەو کەسانە بڵێین (بە خێر بێن)، کە دە ساڵ لەمەوبەر لە خوا دەپاڕانەوە لە برسانیان بکوژێت. هەر ئەمانە هەشتاوشەش میلیۆن کرۆنی دانمارکییشیان بۆ کۆ دەکەنەوە.(21)
ڕۆشنبیری جاگلەر لە خاڵێکی دیکەی جەوهەریدا هەم لەگەڵ پیاوانی ئایینی و هەم لەگەڵ سیاسەتمەداردا یەک دەگرێتەوە، کە هەرچی گوناهـ هەن دەیانخاتە ئەستۆی ئەوانەی لە نۆرم و بەهاکانی دوێنێ لایان داوە و گوێ لە خواستی زۆرایەتی ناگرن. بە مانایەکی دی لە بەردەم بەدیهێنانی خەونەکانیدا ڕێگرن. ئەو ڕۆشنبیرە هەندێک چەمکی لاستیکییانەی وەک دادپەروەری، چاکسازی، پاکسازی و شتی دیکەی بە دەمەوە گرتووە، کە نە لەگەڵ پەیامی سیاسەتمەدار ناکۆکن و نە لەگەڵ هیی پیاوانی ئایینییشدا، بۆ ئەوەی لەوێوە هێرش بکاتە سەر هەر بوونەوەرێک، کە لە دەرەوەی ئەمانەدا بیر دەکاتەوە و دەدوێت. بەوەدا دەستی بەسەر هۆیەکانی ڕاگەیاندندا گرتووە، هەوڵ دەدات هەر دەنگێک بخنکێنێت، کە لە دەنگی ئەو ناچێت و سانسۆر بخاتە سەر نووسینی هەموو ئەو نووسەرانەی پرۆژەی فکریی جیاوازیان هەیە. وا باوە دەستەڵاتی سیاسی زیاتر لە ئایین نزیک دەبێتەوە، کەچی لەو زۆنەی ناوی (هەرێمی کوردستان)ـە، ئەوە ڕۆشنبیرەکەیە زۆر لە سیاسەتمەدار پتر خەمی ڕاگرتنی دڵی پیاوانی ئایینییەتی.

ڕۆشنبیری جاگلەر و ئاسانکردنەوەی فکر

ڕۆشنبیری میللی هەتا ئەمڕۆیش لەژێر دەستەڵاتی ئەو فکرە پریماتیڤەدا دەرنەچووە، کە حاکم یان زۆردار، یان چاکەخواز پێشان بدات. ئەمە بینینی چەمکی دەستەڵاتە بە شێوەی مۆرفۆلۆجی. واتە قسەکردنە لەبارەی دەستەڵاتەوە وەک ئەوەی بە چاوی ئاسایی دەبینرێت. وردنەکردنەوە و تێکنەشکاندنیەتی، لە کاتێکدا ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز لەو خاڵە جەوهەرییەوە دەست پێ دەکات، کە بەو تێگەیشتنە ڕازی نابێت و بە دوای وردەکاری و نهێنییەکانی ئەو چەمکەدا دەگەڕێت. لە چیرۆکە فۆلکلۆرییەکاندا پاشاکان یان زۆر دادپەروەرن، یان زۆر چەوسێنەرن، کە هەردوو وێنەکە بەرهەمی ترسن. حاڵەتی سایکۆلۆجییە، کە مرۆڤی سەرەتایی دەستەڵاتدار بە شێوەی ئاسایی نابینێت. سەیر نییە کاتێک دەبینین مێژوومان هێندە کەوتووەتە ژێر دەستەڵاتی میتۆلۆجیاوە. مرۆڤەکان چیرۆکی سەیروسەمەرە بۆ سەرکردەکان هەڵدەبەستن و لە ڕێگەیەوە ترسی خۆیان دەڕەوێننەوە.(22) لە دوای ڕاپەڕینەوە هیچ ڕۆشنبیرێکی جاگلەر دەرنەکەوتووە، ئەگەر ئەندامانی ئەو زۆرایەتییە دەیان چیرۆکی ئەفسانەییان بۆ هەڵنەبەستبێت، وەک (فڵان شایانی خەڵاتی نۆبێڵە)، (بەرهەمی فیسار ئەگەر بکرێتە زمانی ئینگلیزی، دەبێت هەرچی نووسەر هەن، کتێبەکانیان لە کتێبخانەکاندا دەربهێنن و بۆ ماڵەوەیان ببەنەوە)، (فڵانە فیلۆسۆفی ڕۆژئاوا لەبارەی فیسار نووسەری ئێمەوە گوتوویەتی دەبێت هەموو داهێنەرانی دنیا لێیەوە فێر ببن چۆن دەنووسن) و شتی دیکەی لەم بابەتە. هەر بەگشتی گەورەکردنی قەبارەی توانای کارەکتەری سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئایینی، لە پاڵ پێشبینیکردنی ڕووداوی دڵخۆشکەردا بەرماوەی ئایدیۆلۆجییەکانی وەک کۆمۆنیزم و نازیزمە، کە پێیان وایە مێژوو بە شێوەی ڕێکوڕاست دەچێتە پێشەوە. بەم

شێوەیە گەورەکردنی ڕووداو یەکێکە لە خەسڵەتەکانی ڕۆشنبیری جاگلەر، چونکە ئەو وا ڕا هاتووە تەنیا دەتوانێت لەبارەی فۆرمی ڕووداوەوە بدوێت، بۆیە تاکوو قەبارەی ڕووداوەکە گەورەتر بکات، چاکتر سەری لێ دەردەچێت، بەوەی ئەو پرۆسێسە وورووژان (Excitement) و خرۆشان (Enthusiasm) دەهێنێتە دی. کەم نین ئەو ڕۆشنبیرە جاگلەرانەی بەردەوام مژدەی ڕووخانی فلان دەستەڵات و دەرکەوتنی فلان سیستێم دەدەن، کە ئەمە لە حەڤدەی شوباتدا زۆر بە ڕوونی بینرا. هەمیشە پێیان خۆشە لە ڕووداوێکی بچووک شتێکی قەبە دروست بکەن و لە ڕێیەوە خۆیان بگەیەننە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن، تا بتوانن زۆرترین جەماوەر لە خۆیان کۆ بکەنەوە. وەک ئەوەی بە زمانی ئینگلیزی پەتاتەی گەرم (hot potato)ی پێ دەگوترێت. واتە بابەتەکە ئاڵۆزە و تەنیا ئەوان دەتوانن لێوەی بدوێن. بەم شێوەیە زێدەڕۆیی خەسڵەتی دیاری ڕۆشنبیری جاگلەرە.

(کارل پۆپەر) بە تایبەت لە کتێبی (هەژاریی مێژووگەرایی)دا ڕەخنەی گەورە لە ئاراستەی مێژووگەرا (Historism) دەگرێت. ئەو دەپرسێت ئایا پەرەسەندن یاسای هەیە؟ هەر خۆیشی بە (نا) وەڵام دەداتەوە و باوەڕی وایە گەڕان بە دوای یاسایەک بۆ (سیستێمی چەسپاو) لە مێتۆدی زانستیدا بە هیچ شێوەیەک بوونی نییە چ لە بواری بایۆلۆجی و چ لە بواری سۆسیۆلۆجیدا.(23)

ئەگەر (پۆپەر) ڕەخنە لە فۆرمە فەلسەفییەکەی (مێژووگەرایی) بگرێت، دەبێت ئێمە چی بە ڕۆشنبیری میللیی خۆمان بڵێین، کە هەر هێندە جەماوەرێکی سادە لەسەر شەقامەکاندا دەبینێت، خێرا مژدەی ڕووخانی فلان سیستێم و دامەزراندنی فلان سیستێم دەدات؟

ئەو ڕۆشنبیرە نایەوێت و نایشتوانێت جیاوازی لەنێوان دوو جۆر تاکدا ببینێت: یەکەمیان، بە شێوەی غەریزە داوای مافەکانی دەکات. واتە لە پێناوی پێویستییە سەرەتاییەکانی وەک نان، ئاو، جلوبەرگ، کارەبا و هیی دیکەدا دێتە سەر شەقام، بەڵام دووەمیان، ئاستی غەریزە تێدەپەڕێنێت. هەموو ئەمانەی هەن و دەستیشی لە ناڕەزایی هەڵنەگرتووە. ئەوەیان خاوەنی هۆشیارییە، بەوەی هۆشیارییەکەی کێشەی بۆ دەخوڵقێنێت و ڕێگەی نادات ملکەچی هیچ دەستەڵاتێک ببێت. بەم شێوەیە تاقە پێوەرێک بۆ دەرکەوتنی هۆشیاریی تاک ئەوەیە، کە ناهێڵێت بە ژێردەستەیی دەستەڵاتەکان، چ دەستەڵاتی سیاسیی لە چەشنی حیزب و چ دەستەڵاتی کۆمەڵایەتیی لە نموونەی خێزان، قوتابخانە، پەرستگە و ئەوانەی دی ڕازی ببێت، چونکە وەک (کامیۆ) پێی وایە هۆشیاری بەرهەمی ئاکتی یاخیبوونە.(24) ئەو تاکەی دووەمیان لای ئێمە هێشتا دروست نەبووە، بەوەی کۆمەڵگەمان بە پیرۆزی داپۆشراوە. هەر (کامیۆ) دەنووسێت: {لە بیری مرۆڤدا دوو جۆر جیهان هەن، جیهانی پیرۆزی، یان بە دەربڕینی مەسیحی جیهانی گرێس (نیعمەت) و جیهانی یاخیبوون. ونبوونی ئەمیان دەرکەوتنی ئەویانە}.(25) مەبەستی (کامیۆ) ئەوەیە ناکرێت ئەو دوو جیهانە پێکەوە دەربکەون، بەڵکوو هەر دەبێت یەکێکیان دیار و ئەوەی دیکەیان نادیار بێت.

لە دوای ڕاپەڕینەوە مرۆڤی ئێمە لە لایەک بە هۆی سیاسەتمەدار و کارەکتەری ئایینییەوە و لە لایەکی دیکە بە هۆی ڕۆشنبیری بانگدەر و میللییەوە بەردەوام بە پیرۆزی داپۆشراوە. هێندە بەسە مرۆڤی وردبین چاوێک بە کتێبەکانی خوێندن و پەروەردەدا بخشێنێت، تاکوو بە ئاسانی بۆی دەربکەوێت چۆن خۆشەویستیی ئایدیۆلۆجیی حیزبی دەستەڵات و سیمبۆڵەکانی وەک شتە هەرە پیرۆزەکان سەیر دەکرێن و لەولایشەوە کارەکتەری ئایینی بە یارمەتیی ڕۆشنبیری میللی هەموو کونوکەلەبەری کۆمەڵگەی بە پیرۆزی پڕ کردووەتەوە، کە ئەوە لە حەڤدەی شوباتدا دەگاتە لووتکە و ئەمڕۆ بە ڕوونی کاریگەرییەکەی دەبینین، بۆیە هەر کەسێک باوەڕی وا بێت مرۆڤی ئێمە بۆ ئەوە دێتە سەر شەقام، تاکوو دنیا بگۆڕێت، لە سادەیی و ساکاریی خۆی زیاتر شتێکی دیکەمان پێ ناڵێت.(26) بەرگریکردن لە مافی تاک نەک هەر لە کاتی وروژانی شەقامدا، بەڵکوو هەموو کاتێ ئەرکی ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆزە، بەڵام تێکەڵکردنی باوەڕ و ماف جارێکی دیکە ساکاریی ڕۆشنبیری میللیمان بۆ دەردەخات. وەک پێشتر گوترا ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەر بەرگری لە مافەکانی تاک دەکات، نەوەک لە باوەڕی، بگرە باوەڕەکانی تێک دەشکێنێت، لە کاتێکدا ڕۆشنبیری میللی بە باوەڕەکەیدا هەڵدەڵێت، بێ ئەوەی مافەکانی لا گرنگ بن، بەڵکوو تەنیا لەو ڕێگەیەوە خۆی لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندندا نمایش دەکات. من پێم وایە ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەر، ڕۆشنبیرێک هەموو کاتێ سەرقاڵی پرۆژەی

فکریی ڕەخنەییە، نە بە وورووژانی شەقام حەماس دەیگرێت و نە لە ئارامیی دۆخدا پشوو دەدات، بەڵکوو ئەوە خودی شەقام و دۆخن دەکەونە ژێر کاریگەریی ڕەخنەکانیەوە، نەوەک بەپێچەوانەوە. هیچ گرنگ نییە ئێمە هێشتا نەچووینەتە ناو زەمەنێکەوە تێیدا ڕۆشنبیر بە بەرهەمەکانیەوە بناسرێتەوە، نەوەک بە دۆعا، هوتاف، جنێو، درووشم و گوتە سادەکانی، بەڵام گرنگە ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەر بزانێت هەمیشە زەمەنێکی دیکەی جیاوازی هەیە، زەمەنێک، کە هێشتا ئەندامانی زۆرایەتی پێی نەگەیشتوون. خۆ کاتێ پێی گەیشتن، ئەوا ئەو تێیدا نەماوە و جێی هێشتووە.(27)
کۆمەڵگەی ئێمە، کە کۆمەڵگەی زارەکییە و کەمترین لێکدانەوە بۆ دیاردە و دەرکەوتەکانی کراون، مرۆڤی هاوارکەر و جوێندەر بە ئازا وەسف دەکات، لە کاتێکدا سایکۆلۆجیا ڕێک پێچەوانەی ئەوەمان پێ دەڵێت. ئەمە میکانیزمی بەرگرییە. مرۆڤ کاتێ دەزانێت ئازا نییە، پێویستە خۆی ئازا پێشان بدات، بەو مەبەستەی شوێنی خۆی لەناو زۆرایەتیدا بکاتەوە و بە لاوە نەنرێت. بەم شێوەیە ئازایەتی دیوە هەرە ساختەکەی مرۆڤە، مادام هۆکارە بۆ خۆگونجاندن.(28) ئەو دیوە، کە بە مۆڕاڵەوە پێوەستە، هەر یەک لە (نیتشە) و (فرۆید) لە سەدەی نۆزدەیەمدا بە شێوازی خۆیان ڕووبەڕووی دەبنەوە و ئاڕاستەی جیاواز و نوێ لە فکر و سایکۆلۆجیدا دەهێننە گۆڕێ، کە دواتر ئەو ئاڕاستەیە لە ئەدەبیشدا ڕەنگ دەداتەوە، بەوەی فۆکەسی گەورە لەسەر ناوەوەی مرۆڤ دەکرێت، کە شەڕە، نەوەک چاکە. تراجیدیایە، نەوەک گەشبینی. قووڵبوونەوە و بینینی ئازارە، نەوەک پێدانی مژدەی خۆشبەختی.(29)
چ گەورەکردنی دەستەڵات و چ بچووکردنەوەی خۆی لە پێوەندیی کوڕ و باوکدا دەبینێتەوە، کە بە گرێی خەسان (castration anxiety) ناسراوە. ئەمڕۆ ڕۆشنبیری میللی کاتێ لە ئەورووپاوە جوێن و نەفرەت بۆ دەستەڵاتی سیاسی دەنێرێت و وە بیرمان دێنێتەوە ئەو دەستەڵاتە تاوان دەکات، پارەی زۆری هەیە، کۆشکەکانی بە پاسەوانی زۆر تایبەت تەنراون، ئەوە لەو ڕێگەیەوە خۆی لە ڕووبەڕووبوونەوە بە دوور دەگرێت. واتە ناکرێت بەگژ ئەژدیهای وادا بچین. بە لاکەی دیکەیشدا کاتێ دەستەڵات وا پێشان دەدات بەهەشتی لەسەر زەوی دامەزراندووە، دیسان هەمان ترسی ڕووبەڕووبەنەوەی هەیە، بەوەی چۆن دەبێت بەهەشت تێک بدرێت. لە هەردوو حاڵەتەکەدا شتی جەوهەری ونە، کە ڕەخنەیە. تەنیا ڕەخنەیش دەتوانێت نهێنییەکانی دەستەڵات بدۆزێتەوە و ئاستەکانی تێبپەڕێنێت. وەک پێشتر گوترا لای ڕۆشنبیری میللی دەستەڵات بریتییە لە کەسانێکی دیاریکراو، کە ئەو کەسانەی یان زۆر خۆش دەوێن، یان زۆر ڕقی لێیانە. ئەگەر دەبینین ئەو ڕۆشنبیرە هێندە لە وردەکارییەکانی ئەو کەسانە بەئاگایە، ئەوە هەر پێوەندیی بەو ترسی ڕووبەڕووبوونەوەیەوە هەیە: ئەمیان قەڵەوە، ئەویان لە مەیموون دەچێت، فڵان قژی بۆیە دەکات، فیسار تاقمی ددانی بە چەند دەفتەر دۆلار کردووە، تێچووی نەشتەرگەریی لووتی ئەمیان هێندە هەزار یۆرۆ بووە، کۆشک و ئۆتۆمۆبیلی ئەویان بە بانکی سویسرا ناکرێت و شتی لەو بابەتە، نیشانەی ترسی ڕووبەڕووبوونەوەیە. ئەو زانیارییانە بەشێکیان ڕاستن، بەڵام بەشەکەی دیکەیان هەڵبەستراون، چونکە وەک پێشتر گوترا ئەو نووسەرە پێویستی بەوەیە دەستەڵات بە شێوەی نائاسایی ببینێت و بە هەمان شێوەیش پێشانی ئەوانەی دیکەی بدات. هەموو هاوار دەکەن فڵان و فیسار بدەنە دادگا، بگرە هەر خۆیان دەبنە دادوەر، دادگای تایبەتی خۆیان دادەمەزرێنن و بڕیار لە چارەنووسیان دەدەن. هەر بەگشتی ئەم شێوازی نووسینە، واتە ئەوەی باس لە تاوان و گەندەڵیی بەرپرسانی حوکوومەت دەکات و هاوکات دادگایان بۆ دادەنێت، تایبەتە بەو کۆمەڵگەیانەی پشت بە فەرهەنگی زارەکی دەبەستن، دەنا لەو کەلتوورانەی بایەخی نووسینیان زانیوە، دەمێکە تێپەڕێنراون. ئەوە تەنیا ڕۆژنامەنووسی پرۆفیشیناڵە لەوێ دەست بۆ کاری ئاوا دەبات. واتە بە بەڵگەوە تاوانی بەرپرسان دەردەخات، کەچی لای ئێمە بووەتە ئەرکی ڕووناکبیران. کەم نین ئەو ڕۆشنبیرە بەناوبانگانەی لە ڕێگەی جوێندان بە بەرپرس و باسکردنی ژیانی تایبەتیانەوە دەرکەوتوون و لای ئەو زۆرایەتییە بوونەتە مایەی ئومێدی گەورە. ئەوانە هەندێکیان هاتوونەتە ناو دنیای ئەدەب و هەمان تێگەیشتنیان لەگەڵ خۆیاندا هێناوە. جەماوەری زۆریان هەیە، کە لەو ڕێیەوە پەیدایان کردووە. ئەو جەماوەرە پێی وایە ئەوانە ڕۆماننووس و شاعیری زۆر مەزنن، چونکێ بە زمانی ئەوان دەنووسن.

ئەو ڕۆشنبیرانە تێگەیشتن و لێکدانەوەی زۆر سادەیان بۆ ڕووداو هەیە، کە پێیان وایە هەر ڕووداوێک سەربەخۆیە و هیچ کۆنتێکستێکی نییە. هەر هێندە داعش دێت، تێکرا دەکەونە نووسینی گوتار لەو بارەیەوە. بەڵام ئایا هەر بۆ نموونە داعش ڕووداوێکی نوێیە؟ درێژکراوەی ئەوانەی پێشوو نییە و بە هەمان ئێلەمێنتی ئەوانیش فۆرمی وەرنەگرتووە؟ بۆچی ئەو ڕۆشنبیرە پێی وایە ئەو ڕووداوە یان هەر ڕووداوێکی دیکە نوێیە و بە جیا لێی دەکۆڵێتەوە، ڕاستتر بڕیاری لەسەر دەدات؟ چونکە خۆی بۆ ئامادە نەکردووە و ناتوانێت ئەو کۆنتێکشنە لەنێوان ئەو ڕووداوە و کایەکانی مەعریفەدا دروست بکات. وەک کایەی مێژوو، سۆسیۆلۆجی، سایکۆلۆجی و هی دیکە. ئەو ڕۆشنبیرە کەمترین کاتی بۆ بیرکردنەوە هەیە، بەوەی بەردەوام لەم کەناڵی ڕاگەیاندنەوە بۆ ئەوەی دیکەیان جرتوفرتیەتی، نەبادا لە بەرچاوان ون ببێت، بۆیە بە زمانی میللی لەبارەی هەموو شتێکەوە دەدوێت و ئەوەی پشتی پێ دەبەستێت، کەلتووری زارەکییە. ڕۆشنبیر کاتێ ڕێگە بە خۆی دەدات ئامۆژگاریی خەڵک بکات، یان ببێتە پێشڕۆی، ئەوە لەبەر ئەوەیە لە لایەک گەیشتووەتە ئەوەی حەقیقەتی تەواوی بە دەست هێناوە و پێویستی بەوەیە ئەو حەقیقەتە بەوانی دیکەیش بگەیەنێت، لە لایەکی دیکە ئەو ڕۆشنبیرە توانای دەرچوونی لەم دۆخەی ئێستای نییە. وا دەزانێت ئەو ئاستەی پێی گەیشتووە، ئەزەلییە و پێویستە ئەوانەی دیکەیش بیگەنێ. لە مێژووی ژیانی ڕووناکبیر و فیلۆسۆفاندا خاڵێکی جەوهەری سەرنجڕاکێش هەیە، کە هەموویان پێک دەگەیەنێت، ئەویش ئەوەیە تێکڕایان تەنیایی بە ماڵی ڕاستەقینەی خۆیان دەزانن و لەوێوە بۆ دەرەوە دەڕوانن، کەچی ڕۆشنبیری جاگلەر لە ئاوەدانی و قەرەباڵغیدا نەبێت، هەڵناکات. تەنیایی لای ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز هەرگیز مانای دابڕان نییە لە کۆمەڵگە، بەڵکو بەپێچەوانەوە بینینی کۆمەڵگەیە لەو شوێنەوە، کە هەموو ڕووەکانی لێ دیارە، بگرە لەوێ نەبێت، ناگاتە قوولاییەکانی.(30)

ڕۆشنبیری جاگلەر و ونبوونی زمانی ڕەخنە

لە ئەنجامی نەبوونی ڕەخنە و کەمیی ویستی تێپەڕاندندا خەریکە ئایدیۆلۆجیی حیزبی باڵادەست بە هاوکاریی ئایین خۆی دەخزێنێتە ناو هەموو کایەکانەوە، بەتایبەتی کایەی خوێندن. لێرەدا بۆ ئەوەی مەترسیی ئەو پرۆسێسەمان چاکتر لە بەرچاو بێت، دەکرێت پەنا بۆ چەمکی بەرهەمهێنانەوە (Reproduction)ی (پیر بۆردیۆ) ببەین، کە مەبەستی ئەوەیە ئەو کەلتوورەی خوێندکار لە خوێندنگە وەریدەگرێت، بێلایەن نییە، بەڵکوو ئایدیۆلۆجیی زاڵ هەڵیدەسووڕێنێت. نموونەی خوێندنگەکانی فەرەنسا دەهێنێتەوە چۆن تێیاندا سۆسیالیزمیشن، واتە پەروەردەی کۆمەڵایەتی ئامانجی ئەوەیە تاک وا ڕا بهێنێت نەک هەر بەو ئایدیۆلۆجییە زاڵە قایل ببێت، بەڵکوو لای ببێتە ڕاستی و خۆی لەگەڵدا بگونجێنێت، بگرە تەواو پێوەی پێوەست ببێت. بەم شێوەیە چینی باڵادەست لەو ڕێگەیەوە هەمان تێگەیشتن درێژە پێ بدات. لێرەدا خوێندن ئاسانکاری بۆ منداڵی چینی سەردەست دەکات و هاوکات تەگەرە دەخاتە بەردەم منداڵی چینی ژێردەستەوە، بەوەی ئەوەی لە خوێندنگەدا دەخوێنرێت، کەلتووری یەکەمیانە و بە ئاسانی لێی تێدەگات، بەڵام ئەوەی دووەم دەبێت لە کەلتووری چینی خۆی دابڕێت و بەر کەلتوورێکی دیکەی نامۆ بکەوێت، کە مادام هی خۆی نییە، وزەیەکی زۆری دەوێت، تاکوو لێی تێبگات، بۆیە هەمان توانای منداڵە دەوڵەمەندەکەی نابێت و دوا دەکەوێت. بەم شێوەیە فێرکردن دەبێتە دەستەڵاتێکی سیمبۆلی و بە نهێنی دەست بەسەر مرۆڤدا دەگرێت، کە (بۆردیۆ) خۆی پێی وایە ئەو دەستەڵاتە نەبینراوە کاریگەرییەکی گەورەی هەیە.(31)

ئەوەی لای ئێمە تەنیا لە فۆرمدا جیاوازە، بەوەی کۆمەڵگەی کوردی هێشتا ئاستی سەرەتاییی نەبڕیوە، بەڵام لە ناوەڕۆکدا هەمان شتە، کە ئەوەی مرۆڤی پێ پەروەردە دەکرێت، ئەو ئایدیۆلۆجییەیە لە دوای ڕاپەڕینەوە باڵی بەسەر سەرجەم کۆمەڵگەدا کێشاوە. پێکهاتەیەکە لە سیاسەتی حیزبی دەستەڵاتدار و ئایین. مرۆڤ بە ئاسانی لەو کتێبانەی لە خوێندنگەکاندا دەخوێنرێن، هەست بە چەواشەکاری دەکات و تێدەگات چۆن خوێندن بووەتە ڕێگەیەک بۆ خوشەویستکردنی دەستەڵات و ئایدیۆلۆجیی زاڵ. لەولایشەوە نەک هەر خوێندکاری

سەرەتایی، بەڵکوو منداڵی باخچەی ساوایانیش بە زۆر کۆمەڵێک تێکستی پێ لە بەر دەکرێن و وەک حەقیقەت پێشانی دەدرێن، لە کاتێکدا ئەوانە لای ڕاڤەکاران ساغ نەکراونەتەوە و کێشەیان هەیە.
دەکرێت لێرەدا ئەو کۆنسێپتەی (بۆردیۆ) لە بەرچاو بگرین و جارێکی دیکە بۆ ئەو شوێنە بگەڕێینەوە، کە تێیدا گوترا سلێمانی لە نەوەدەکان، لە کاتێکدا هەموو شارەکانی دەوروبەری بە دەستی ئیسلامییەکان دەڕووخێن، بە تەنیا دەمێنێتەوە و خۆی بە دەستەوە نادات، کەچی لە حەڤدەی شوباتەوە بەرەو داڕووخان مل دەنێت. لە ڕێگەی (خوێندن)ـەوە، کە ئایدیۆلۆجیی حیزبی دەستەڵاتدار و ئایین دەستیان بەسەردا گرتووە، هەروەها بە هاوکاریی ڕۆشنبیری جاگلەر نەوەیەکی نوێ پێ دەگات. ئەو نەوەیە بە هیچ شێوەیەک لەسەر ئەو یاخیبوونە دانەمەزراوە، کە نەوەکانی پێشوو بەرهەمیان هێناوە، بەڵکوو تەواو لەو مێژووەی خۆی دوور خراوەتەوە. دیسان دەڵێین مرۆڤ دەتوانێت لە دوای ڕاپەڕینەوە کاریگەریی ئەو خوێندنە بە ڕوونی ببینێت. ئەوەتە هەر لەژێر چەتری زۆرایەتیدا سەلەفییەکان دەردەکەون. ڕێگە بە خۆم دەدەم بڵێم وا کۆمەڵگەی کوردی لەو زۆنەی ناوی (هەرێمی کوردستان)ـە، وەک کۆمەڵگەی عەرەبستانی سعوودیی لێ دێت. لەوێدا ڕێککەوتن لەنێوان دین و سیاسەتدا کراوە. پاشا و دارودەستەکەی بۆیان هەیە وەک ئەوەی دەیانەوێت بژین، بەو مەرجەی ڕێ لە پیاوانی ئایینی نەگرن چۆن لە ناوەوە وڵات بە ڕێوە دەبەن. ئەمان بۆیان هەیە بچن لەگەڵ سەرۆکە کافرەکانی جیهان دابنیشن، دەست بخەنە ناو دەستیان، بگرە پێکەوەیش مەی بنۆشن، ئەوەیش قەیدی ناکات لە فرەنسادا بەشداری لە پرۆتێستی دژی تیرۆریستان بکەن، بەڵام ئەوانیش مافی خۆیانە لەو کاتەدا بە بەرچاوی هەموو دنیاوە دەستی دز ببڕن و جەڵدە لە هەر کەسێک بدەن، کە گوێ بە یاساکانیان نادات.(32) لە هەرێمی کوردستاندا ئەمە خەریکە بە ڕوونی دەردەکەوێت. ئێستا بۆ پارتی ئەوە گرنگە بەڕێوەبردنی هەرێمی لە دەست نەچێت و خۆی وەک سەرۆک بمێنێتەوە. لێرەیشدا دۆستی دڵسۆزی وەک سەلەفییەکان نادۆزێتەوە. ئەوە خودی حیزبە ئیسلامییەکانی ترن کێشەیان لەگەڵ سەلەفیدا هەیە و دەرکەوتنی بە مەترسی دەزانن، نەوەک پارتی، چونکە وەک گوترا ئەمڕۆ ئەوانە بۆ پارتی، (دەڵێم ئەمڕۆ و ناڵێم سبەی)، جێگەی دڵنیایین، مادام نابنە تێکچوونی دۆخەکەی، بگرە دەبنە پاڵپشتی و هێزی دەدەنێ.
دەگەینە ئەوەی بڵێین دابەشبوونی کۆمەڵگەی ئێمە لەسەر بنەمای تێگەیشتنی جیاوازدا نییە، بەڵکوو پێوەندیی بەو زۆرایەتییەوە هەیە. واتە لە ئەنجامی بەرهەمهێنانەوە، چ بەرهەمهێنانی فیزیکی و چ بەرهەمهێنانی هزرییەوە نییە، کە دابەش دەبێت، بەڵکوو ئاڕاستەی ئەو زۆرایەتییە ئەوە دەسەپێنێت چۆن دابەش ببێت، بێ ئەوەی ئەو دابەشکارییە دۆخی ژێر چەترەکە بگۆڕێت. ئەو بۆچوونەی ڕۆشنبیری جاگلەر هەر زوو کورتی هێنا، کە پێی وا بوو بەهێزبوونی پایەی پیاوانی ئایینی دەبێتە هۆی بێهێزبوونی پارتی. جەختی لەسەر دەکەینەوە، کە ئەمڕۆ خەریکە کۆمەڵگە بەسەر پارتی و سەلەفی دابەش دەبێت، یان لانی کەم ئەو دوو تەوەرە بە زەقی دەردەکەون و ڕۆژبەڕۆژ زیاتر پێوەندیی دۆستانەیان دەردەکەوێت. پارتی لەو ڕووەوە ئەزموونی زۆرە و لەوانی دی چاکتر دەزانێت چۆن لەگەڵ تەوژمی ئیسلامیدا مامەڵە بکات. هەر لە شاخەوە ئەمەی پێڕۆیی کردووە و درێژەی پێ داوە. لە دەرەوەیش پارتی لەگەڵ هەموو حوکوومەتەکانی دەوروبەردا پێوەندیی پتەوی دامەزراندووە، بەوەی خاوەنی نەوتێکی زۆرە و بواری فرۆشتنی بە چاکی بۆ ڕەخساوە. لای تورکیای (ئەردۆگان) پەسەندە و لەگەڵ ئێرانیشیدا پێوەندیی دێرینەی هەیە، بگرە توانیویەتی لای عەرەبستانی سعوودییەیش بە دۆست بزانرێت.(33) لێرەدا ڕۆشنبیری جاگلەر هیچ ڕۆڵێکی نییە، مادام ئەوە خواستی زۆرایەتییە و ئەتمۆسفێری ژێر چەترەکە خۆی ئەوەی سەپاندووە، بگرە ئەمە بەرهەمی هاوکاریی ڕۆشنبیری جاگلەر و سیاسەتمەداری جاگلەرە. ئێستا بۆ ئەو شوێنە دەگەڕێینەوە، کە تێیدا گوترا هەر لایەنێک لەژێر ئەو چەترەدا سنوورێکی بۆ خۆی داناوە، لێی تێنەپەڕێت، چونکوو بەزاندنی سنوورەکە تووڕەبوونی خودی زۆرایەتییەکەی لێ دەکەوێتەوە.

ڕۆشنبیری جاگلەر و پەیام

ئەمڕۆ ڕۆشنبیری خاوەنپەیام ڕۆشنبیرێکی کۆنی تەقلیدییە. ڕۆشنبیرێکە وەک سەرکردە و سیاسەتمەدار پابەندی خواستەکانی زۆرایەتییە. ڕۆشنبیرێکە نە توانای تێپەڕاندنی هەیە و نە دەیشیەوێت لەو زۆرایەتییە

دابڕێت. ڕۆشنبیرێکە دەبێت بەردەوام دەربکەوێت و بە جەماوەرەکەی بڵێت پشتی تێ نەکردوون، بەڵکوو هەمیشە لە ناویاندایە. ئەو ڕۆشنبیرە ڕۆژنامە و کەناڵە ئاسمانییەکان بە چاکترین ڕێگە دەزانێت بۆ ئەوەی بەردەوام خۆی بەو جەماوەرە پێشان بدات. کاتێ ڕۆشنبیر پەیامی هەیە، مانای وایە هەم بابەتی پەیامەکەی دیاری کردووە و هەم ئەوانەیش پەیامیان ئاڕاستە دەکات، ناسراون، کە ئەمە مانای مانەوەی ڕۆشنبیرە لەناو ئەو چوارچێوەیەی خۆی بۆ خۆی کێشاوە.
ئەوەی هەر ڕووناکبیر و فیلۆسۆفێک دروست دەکات، ڕووبەڕووبوونەوەیە لەگەڵ داڕووخان و تێکشکانی کۆمەڵگەدا، نەوەک خۆبەدەستەوەدانی، کە هەر ئەمەیشە دەبێتە فاکتەری دۆزینەوەی ئاڕاستەی نوێی بیرکردنەوە. دەکرێت لێرەدا ئێمە تەنیا (هیگڵ) بە نموونە بهێنینەوە چۆن بە هۆی شۆڕشی فرانسی و بارودۆخی ئەڵمانیای سەردەمەکەیەوە گۆڕانکاریی گەورە لە بیرکردنەوەی خۆیدا دەکات، بگرە لەمەوە زیاتر تینووێتیی بۆ ئازادی تاو دەستێنێت و قووڵتر لە دنیا دەڕوانێت. لەم ڕووەوە کۆنسێپتی نێگەیشن (Negation) دادەهێنێت، کە بەشێکی جیانەکراوەی دیالێکتیکە و ئەمەیان تاکە ڕێگەیە بۆ تێگەیشتن لە هۆشیاری. نێگەیشن واتە گواستنەوە لە بیرۆکەیەکەوە بۆ دژەکەی. بە مانایەکی دیکە گواستنەوە لە پۆزێتیڤەوە بۆ نێگەتیڤ، بۆیە پێی وایە نێگەتیڤ بە هەمان ئەو ئەندازەیەی نێگەتیڤە، پۆزێتیڤیشە، کە دواتر هەردووکیان یەک دەگرن، بەڵام لە دۆخێکی باڵاتردا. بەم شێوەیە ئەم شێوازی نەفیکردنەوەیە نەفیکردنەوەی تەواو نییە، بەڵکوو نەفیکردنەوەی بەشێکی دیارکراوە، کە هەر خۆی خەریکە دەتوێتەوە. لە ئەنجامی ئەو نەفیکردنەوەیەشدا ناوەرۆک دەمێنێتەوە. ئەو ئەنجامەی لەو نێوەدا بە دەست دێت، نوێیە، بەڵام باڵاترە و لەو کۆنسێپتەی پێشوو دەوڵەمەندترە. کەواتە لە ڕێگەی پرۆسێسی نەفیکردنەوەوە دەوڵەمەند بووە. بەهەرحاڵ ئەمە ئەو ڕێگەیەیە، کە (هیگڵ) دەیەوێت واقیعی پێ ڕاڤە بکات، بەوەی نێگەیشن چەمکێکی کراوەیە، دۆگما نییە و توانای بەردەوامیی هەیە. وەک (هێربێرت مارکیوز) جەختی لەسەر دەکاتەوە (هیگڵ) دەیەوێت لەو کۆنسێپتەوە واقیعی تێکشکاو و داڕووخاوی ئەڵمانیا بخوێنێتەوە. واتە هەر دەبێت سیستێمی سیاسی تێک بشکێت و بۆ سیستێمێکی نوێی عەقڵانی (a new rational order) بگۆڕێت. گۆڕانکارییەکی لەم شێوەیەیش بەبێ توندوتیژی نایەتە کایەوە.(34)
ڕۆشنبیری جاگلەر دوورە لەوەی گۆڕانکاری بکات، مادام لە ڕێگەی ئازارەوە ڕووبەڕووی واقیع نابێتەوە، لە کاتێکدا تەنیا ئازارە ئەو توانایە بە ڕۆشنبیر دەبەخشێت لە خۆی و لە دەوروبەری قووڵ ببێتەوە.
ئەوەی زۆرایەتی دەجووڵێنێت و گۆڕانی بەسەردا دەهێنێت، ئاڕاستەی جیاواز و پێچەوانەیە. داعش، کە هێزێکی نەخوازراوە، کاتێ بەر ئەو زۆرایەتییە دەکەوێت، بە توندی بە لاوە دەنرێت، بەڵام هەر ئەویشە دەیهەژێنێت. قورس نییە بەرهەمی ئەو هەژانە ئەگەر کەمیش بێت، ببینین، کە ئەمە پێمان دەڵێت ئەو زۆرایەتییە تەنیا بە ئاڕاستەی پێچەوانە دەورووژێت و دەگۆڕێت، نەوەک بەو فکرانەی دڵنەوایی دەدەنەوە، کە هێشتا ڕۆشنبیری ئێمە ئەو ئاڕاستەیەی نەگرتووە. خۆ ئەوانەی ویستوویشیانە بە میتۆدی ڕەخنە ڕووبەڕووی ببنەوە، تاکوو ئەمڕۆ ژمارەیان کەمە و هەوڵەکانیان سەرەتایین.(35)
(گرامشی) باوەڕی وایە هەموو خەڵک بە شێوەیەک لە شێوەکان ڕۆشنبیرن، بەڵام هەر ئەوانەی خاوەنی فکری باڵان و کاریگەرییان هەیە، بە ڕۆشنبیر دادەنرێن. مەبەستی ڕۆشنبیری ئۆرگانیکە، لە ڕۆشنبیری ترادیشیۆنەڵی جیا دەکاتەوە.(36) وەک ئەوە وایە بڵێت ڕۆشنبیر کاتێ دەتوانێت ڕۆڵی کاریگەر لە کۆمەڵگەدا ببینێت، کە ئاستی میللی تێدەپەڕێنێت و دەبێتە خاوەنی تێگەیشتنێکی تایبەت و ڕەخنەدۆزانە، بەوەی تەنیا لە ڕێی دابڕانەوە پێوەندیی خۆی بە داموودەستگەکانەوە دەپچڕێنێت و ئازادانە لە کونوکەلەبەرەکانیان دەڕوانێت. واتە بەبێ ئەو ئازادییە ئەستەمە ڕۆڵی ڕەخنەدۆز ببینێت. دەکرێت بگوترێت ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز نەک هەر ئاستی خەڵک، بەڵکوو ئاستی خۆیشی تێدەپەڕێنێت، کە تەنیا پرسیاری نوێ و وردبوونەوەی زیاترە ئەو تێپەڕاندنە دەهێننە دی.
بەگشتی مرۆڤی ئێمە وەک چۆن نەیتوانیوە ژیانی خۆی وا بێنێتە بەر چاو، سەرکردە و سیاسەتمەداری نییە، بە هەمان شێوە لە دەستیشی نەهاتووە ڕۆشنبیر لە دنیای خۆی بکاتە دەرەوە، بەڵکوو ترسی لەدەستدان وای لێ کردووە لەسەر شێوازی ئەفسانەکاندا وێنەیان بکێشێت و قەبارەیان زۆر گەورەتر لەوەی هەن، پێشان بدات،

بەڵام گرنگە ئێمە بەرگەی ئەو شۆکە بگرین، کە زۆربەی ئەو ڕۆشنبیرانەی دوێنێ بە گەورەمان دەزانین، جاگلەر دەرچوون و ئەمڕۆ هیچ پڕۆژەیەکی فکریی ڕەخنەییان نییە. پێم وایە تەنیا شۆکێکی لەم شێوەیە دەتوانێت وامان لێ بکات نەک هەر ئاستی ئەم ڕۆشنبیرە، بەڵکوو ئەو دۆخەی ئێستایش تێبپەڕێنین.(37)

یەکێ لەو خاڵانەی هەر ڕۆشنبیرێکی ڕەخنەدۆز، کە خواستی تێپەڕاندنی مۆدێلی ڕۆشنبیری جاگلەری هەیە، لێیان تێدەگات، ئەوەیە، ئەرکی ڕۆشنبیر ئەرکێکی قورسە و بیرکردنەوە پرۆسێسێکی سەختە. هەمیشە کاری دەستەڵات چ دەستەڵاتی سیاسی، چ دەستەڵاتی کۆمەڵایەتیی لە شێوەی خێزان، قوتابخانە، پەرستگە و ئەوانەی دی ئاسانە، بەوەی ئەوان نەک مەبەستیان نییە زۆرایەتی تێبپەڕێنن، بەڵکوو تا بۆیشیان بکرێت شەڕ لە پێناوی هێشتنەوەی ئەو دۆخە جێگیرەدا دەکەن. ئایدیۆلۆجی، هەم ئایدیۆلۆجیی سیاسی و هەم ئایدیۆلۆجیی ئایینی لەسەر ئاسانکاری دامەزراون. چەند پرینسیپێکیان هەن، کە بە ئاسانی لە بەر دەکرێن و دەگوترێنەوە. هەموو دامودەستگەکانی وەک خێزان، پەرستگە، قوتابخانە و زۆری تریش دەیانڵێنەوە و بە ئاسانی لە مێشکدا دەچەسپێن، بەڵام کاری ڕۆشنبیر قورسە، بەوەی دەبێت گومان لەو پرینسیپانە بکات و هەڵیانبوەشێنێتەوە، بگرە بە ئایدیای نوێ ڕووبەڕوویان ببێتەوە. هەر لەبەر ئەوەیشە ڕۆشنبیری جاگلەر بە شتە گەورە و زەقەکانەوە دەلکێت، بەڵام ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز بۆ ناو شتە وردەکان ڕۆ دەچێت و ئاڕاستەی نوێیان تێدا دەدۆزێتەوە. بەم شێوەیە ڕۆشنبیر ئەوە نییە کێشەی لە قەبارەی خۆی بچووکتر، یان هێندەی قەبارەی خۆی دروست دەکات، بەڵکوو ئەوەیە کێشەی گەورەتر لە قەبارەی خۆی دەخوڵقێنێت. ڕۆشنبیری میللی، کە هێندە ڕووی لە زۆرایەتییە و لێی جودا نابێتەوە، لەبەر ئەوە نییە دەیەوێت لەگەڵ خەمەکانیدا بژی، وەک ئەوەی بانگەشەی بۆ دەکات، بەڵکوو ئەوەیە توانای نییە ئەو ئاستە جێ بهێڵێت، بەوەی لە داڕشتنی پرسیاری نوێدا دەستەوستانە، لە کاتێکدا تەنیا لە ڕێی پرسیاری نوێوە ڕۆشنبیر دەتوانێت مەودا (Distance)ی نێوان خۆی و جەماوەر دروست بکات، کە مەرجی سەرەکیی داهێنانە. (عەلی حەرب) پێی وایە (لە پیتاگۆراسەوە فەلسەفە بریتییە لە فێرکردنی تایبەت، نەک هیی گشت، مادام گشت بەرگەی ناگرێت و لێی تێناگات، بگرە تێکیشی دەدات. کەواتە چاک نییە ڕاستییەکان لە بەرانبەر جەماوەردا بگوترێن، بەڵکوو پێویستە بە شێوەیەک تۆمار بکرێن لە گرێ و سیمبۆڵ خاڵی نەبن، بە ڕادەیەک تەنیا ئەوانە دەستیان بگەنێ، کە شایانیانن و هەقی خۆیانیان پێ دەدەن).(38)

تێڕوانینی ڕۆشنبیری میللی بۆ جەور و ستەم لە سنووری هاوکێشەی (سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتایی) تێناپەڕێت. واتە ئەو ڕۆشنبیرە پێی وایە جەور و ستەم سەربەخۆن و لینکی جۆراوجۆریان نییە، تاکوو بە دوایاندا بگەڕێت و لێکیان بداتەوە. بەم شێوەیە وەک شتی فیزیکەڵ لێیان دەڕوانێت. پێی وایە زوڵم سەرەتای هەیە، دەگاتە ناوەڕاست، دواتر تێک دەشکێت و کۆتاییی دێت، بۆیە زەمانێکی ئاسانی پێویستە، ئەو زەمانەی ڕۆژانە خەڵک بە کاری دەهێنن، لە کاتێکدا ڕۆشنبیری ڕەخنەدۆز و تێپەڕێنەر پشت لەو تێگەیشتە سادەیە دەکات و لە ناوەوە چ لە چەمکی زۆرداری و چ لە هەر چەمکێکی دی دەڕوانێت، بەو مەبەستەی تێیانبپەڕێنێت، نەوەک دەستیان پێوە بگرێت. واتە ئەو تاکە ئاڕاستەیە تێک دەشکێنێت و دەیان ئاڕاستەی دیکەی جیاواز دادەهێنێت.(39) (ژیل دۆلۆز) و (کلێر پارنێ) لە کتێبی (دایەلۆگەکان)دا دەنووسن: (ئامانج وەڵامدانەوەی پرسیارەکان نییە، بەڵکوو دەرچوونە لێیان. خەڵکێکی زۆر هەن باوەڕیان وایە دووبارەکردنەوەی پرسیار مانای دەرچوونە.... بەڵام دەرچوون هەرگیز ئاوا نایەتە دی).(40)

دەشێ ئەمڕۆ لە ئەتمۆسفێرێکی ئاوادا جوێنێک، نزایەک، سلۆگەنێک، یان هاوارێکی ڕۆشنبیری جاگلەر لە دەیان شیعر و ڕۆمان گرنگتر بن، بەڵام ئەوە هەر شیعر، ڕۆمان، چیرۆک، شانۆ، میوزیک، هونەری شێوەکاری و ئەوانەی دیکەن دەتوانن زەمەنەکان ببڕن، مادام لەسەر جیاوازی دامەزراون و لە توانایاندا هەیە جیاوازی بەرهەم بهێنن.

سەرچاوە و پەراوێز:

1. The Power of Language: Emile Zola and the Dreyfus Affair (bookstellyouwhy.com)

2. ئەم باسە لە کاتێکدا پێشکەش کراوە، کە هێشتا کێشە لە پارلەماندا دروست نەبووە.

3. لە کاتێکدا وا بەم بابەتەدا دەچمەوە، تا بۆ (ژنەفتن)ی بنێرم، هاوڕێیەکم پێم دەڵێت پەیجی (مۆزەخانە و ئەرشیفی پەروەردەی هەولێر) بە سینگی فرەوانەوە یادی ڕۆژی شەهیدی بەعسی کردووەتەوە. لۆگۆکەیان داناوە و نووسیویانە: (لەسەردەمی حیزبی بەعسدا هەموو ساڵێك ڕۆژی١ی ١٢ی هەموو ساڵێك بە ڕۆژی شەهیدی عێراقی ناوئەبرا). خەڵکیش هەر بەو دڵفرەوانییە وەریانگرتووە. کاتێ یەکێک پرسیویەتی چۆنە کارێکی وایان کردووە، ئەم ڕوونکردنەوەیەیان داوە: (هەموو قوتابییەك و مامۆستایەکی ئەو سەردەمە یادگاری لەگەڵدا هەیە ساڵێ جارێك لەم ڕۆژە ئەم یادە دەکراوە ئەوەش وەك وێنە و یادگار بەبیر هێنانەوە داماناوە). ڕاستییەکەی لای ئەو زۆرایەتییە هەر شتێک پەسەند دەکرێت، کە نیشانەکانی ئەوی هەڵگرتوون، بۆیە تا ئەم ساتەیش بەعس بەشێکی دانەبڕاوی ئەم زۆرایەتییەیە. هەر بۆ زانین! کاتێ پێمان دەڵێن فلان کتێب هەزاران دانەی لێ فرۆشراوە، بۆیە نووسەرەکەی داهێنەرێکی مەزنە، ئەوە بەم زۆرایەتییە ساغ کراوەتەوە. واتە ئەو کتێبە تاکە شت نییە، زۆرایەتی پەسەندی کردووە، بەڵکوو لە پاڵیدا زۆری دیکەی وەک خۆی هەن.

4. http://www.chawdernews.com/Direje.aspx?Jimare=12901

5. ڕاستییەکەی (یەکێتی)ی مامۆستایانە، نەوەک (یەکێت)ی مامۆستایان. (ی)یەک دەتوانێت مانایەک بگۆڕێت.

6. پرسیاری ئەوەی (مادام حەزیان لە چارەی داعش نییە، بۆچی نایەنە سەر شەقامەکان و لە دژی نارەزایی دەرنابڕن؟) زوو ورژێنرا. داعش خۆیشی زۆرایەتییە، بەڵام زۆرایەتییەکی گەڕۆکە. لە ڕووبەڕووبوونەوەی نووسەر و هونەرمەنداندا پێوەرێکی دیکەی جیاوازیان هەیە، چونکە ئەوان تاکن. ئایا تێکستی یەکێ لەو نووسەرانەی فەتوای کوشتنیان بۆ دەرکراوە، خراپترە لەوانەی داعش کردوونی؟

7. (جاگلەر و جاگلینگ)، ناوی یەکێ لەو چیرۆکانەمە، کە لەپێش ڕاپەڕیندا نووسیومن. لە کتێبی (ڕاگەردان)دایە.

8. محمد نور الدين افايه، الحداثه والتواصل في الفلسفه النقديه المعاصره نموذج هابرماس، افريقا الشرق، بيروت، لبنان، 1998 الطبعه الثانيه، ص18

9. فردريك نيتشه، افول الاصنام، ترجمه حسن بورقيه ومحمد الناجى، افريقيا الشرق، الطبعه الاولى، 1996، ص35

10. هەمان سەرچاوە و هەمان لاپەڕە.

11. دەکرێت خوێنەر ئەو بابەتەم بخوێنێتەوە، کە لەژێر ناونیشانی (کێ شار دادەمەزرێنێت؟ فریشتە، یان ئیبلیس؟)دا نووسراوە و لە (دەنگەکان) و لە (ماڵێک لە ئاسمان)دا بڵاو کراوەتەوە. لەوێدا باس لەوە دەکرێت چۆن زۆرایەتی کاتێ بەر هەر شتێکی نوێ دەکەوێت، وەک شەیتان لێی دەڕوانێت و دواتر وردەوردە بۆ فریشتەی دەگۆڕێت، بەو مەبەستەی هیچ گۆڕانکارییەک نەهێنێتە کایەوە. ئەمانە لینکەکانین:

https://dengekan.info/archives/22562

http://www.hemin.dk/mla/node/575

12. لەبەر ئەوەی لە ماڵپەڕەکەیاندا بۆ نەدۆزرایەوە، تاکوو وەک سەرچاوە ئاماژەی پێ بدەم، بۆیە ناوی ڕۆژنامە و لایەنەکەم نەنووسیوە. لە کاتی خۆیدا ئەو ڕاپۆرتە ساختەیەم خوێندووەتەوە. هەندێک هاوڕێیشم خوێندوویانەتەوە و لە بیریان ماوە.

13. بە بڕوای من حیزبە ئیسلامییەکان تەنیا گۆڕان، کۆمەڵ، یەکگرتوو و بزووتنەوە نین، بەڵکوو پارتی و یەکێتییش هەمان تێڕوانینینی ئەوانیان بۆ حوکمڕانی و بەڕێوەبردن هەیە. لام ڕوونە ئەگەر (دەوڵەتی ئیسلامیت دەوێت، یان دەوڵەتی سیکۆلەر؟) لەناو بەرپرس و ئەندامانی سەرکردایەتیی یەکێتیدا بخرێتە دەنگدانەوە، یەکەمیان زۆر لە دووەمیان زیاتر دەهێنێت. لە ماوەی ئەو چەند ساڵەی ڕابردوودا بابەتی هەندێک نووسەرم خوێندووەتەوە، کە سەرەتا وام زانیوە ئەندامی حزبە ئیسلامییەکانن، کەچی دواتر بۆم دەرکەوتووە مووچەخۆری پارتی و یەکێتین و بە یارمەتیی ئەوانیش بڕوانامەی بەرزیان لە زانکۆکاندا وەرگرتووە.

14. دەکرێت خوێنەر جارێکی دیکە بۆ ئەو بابەتەم بگەڕێتەوە، کە لەژێر ناونیشانی (کێ شار دادەمەزرێنێت؟ فریشتە، یان ئیبلیس؟)دا نووسیومە:

https://dengekan.info/archives/22562

http://www.hemin.dk/mla/node/575

15. لە کەناڵی (KNN)دا زووزوو ڕاپۆرت لەبارەی (ئەردۆگان) و (ئاکەپە)وە پەخش دەکرێت و ڕەخنەی توندیان لێ دەگیرێت. بینەرێک ئەگەر یەکەمجاری بێت ئەو کەناڵە ببینێت، نازانێت هیی بزاڤێکی ئیسلامییە و سەرکردەکانی بەردەوام جەخت لەسەر (سەوابت) دەکەنەوە، بەڵکوو وا تێدەگات هێزێکی سیکۆلەری لە پشتەوەیە. هۆکارەکەی تەنیا ئەوەیە بە ڕوونی دەرکەوتووە پێوەندیی (ئەردۆگان) و پارتی گەیشتووەتە ئاستێک، کە تێکڕای ئەوانەی دوێنێ لە هەرێمی کوردستاندا بە ئاشکرا پڕوپاگەندەیان بۆ ئەو خەلیفە عوسمانییە دەکرد، ئێستا خراونەتە پەراوێزەوە، بەوەی پارتی خۆی هەمووانی بە لاوە ناوە و خۆی شوێنی گرتوونەتەوە. سەیر ئەوەیە زۆرینەی سەرکردە دیارەکانی گۆڕان، کە ئیخوانین و ئەمڕۆ وەک نەیار لە (ئەردۆگان) دەڕوانن، مادام هاوپەیمانی پارتییە، دروستتر پارتیی گرتووەتە خۆی، تاکوو دوێنێ خۆیان ئەو ئەرکەیان لە ئەستۆ دەگرت. دەمەوێت بڵێم ئەوانە کاتێ زۆرایەتییەک لە دەست دەدەن، پێویستە زۆرایەتییەکی دی بە دەست بهێنن. بەم شێوەیە گۆڕانیش وەک پارتی پێویستی بە زۆرایەتییەکی ئیسلامی هەیە، تاکوو ئەو بۆشاییە پڕ بکاتەوە. هاوکات دەبێت هەندێک تۆپی دیکە بە دەستەوە بگرێت. کەواتە ئەوەیش سەیر نییە ئەگەر ئەمڕۆ لە کەناڵی ئەو کۆنەئیخوانییانەی ناو گۆڕاندا باس لەو زوڵمە بکرێت، کە کوردی باکوور و ڕۆژئاوا ڕووبەڕووی بوونەتەوە، مادام کەناڵی (ڕووداو) تەرخانە بۆ پێداهەڵدانی (ئەردۆگان) و بێنرخکردنی هەر دەنگێک، کە لە دژی خەلیفە بەرز دەبێتەوە. ئەو بینەرەی (KNN) ئەگەر چاوەڕێ بکات ڕاپۆرتەکە تەواو ببێت، ئەوا بەر کۆمەڵێکی دیکە دەکەوێت، کە هەموویان جەخت لەسەر ئیسلامەتیی بزووتنەوەی گۆڕان دەکەنەوە.

16. لێرەدا بە هیچ شێوەیەک مەبەستمان نییە هەموویان وەک یەک ببینین، بەڵکوو هێشتا جیاوازییەک لەنێوان ئەمیان و ئەویاندا هەست پێ دەکرێت. تێیاندا هەیە لای خوێنەری سەرەتاییش لەوە دەرچووە بەرهەمەکانی، چاکترە بگوترێت گوتەکانی شتی نوێیان تێدا بێت، لە کاتێکدا هەر بۆ نموونە (فارووق ڕەفیق)، کە لە حەڤدەی شوباتدا تەواو بۆ ئاستی میللی دادەبەزێت، بەڵام خێرا بە ئاگا دێتەوە و گۆڕانکاری لە خۆیدا دەکات. ئەمەیش پرۆسێسێکی ئاساییە، کە ڕەخنەدۆزان هاوکاتی هەر ڕووداوێک بە چەمکەکانیاندا دەچنەوە و هەوڵ دەدەن ئاستی تێگەیشتنی خۆیان تێبپەڕێنن. لێرەدا (هیگڵ) نموونەیەکی دیارە.

17. هەرگیز دژی ئەوە نیم نووسەری سەربەخۆ و ڕەخنەگر لە مێدیای حزبیدا دەربکەوێت، بەرهەمی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانیاندا بڵاو بکاتەوە، یان لە فێستیڤاڵەکانیاندا بەشدار ببێت، بە مەرجێ وەک ئەوەی دەیەوێت، بدوێت و سانسۆر نەخرێتە سەر بابەتیان، ئەگەرچی خۆم چەند توانیبێتم لەوەدا پارێزم کردووە، بەتایبەتی لەم چەند ساڵەی دواییدا. لێرەدا باسی ئەو دەبڵستاندارە دەکەم، کە ئەو ڕۆشنبیرانە دەیگرنە بەر. هەر کەسێ بە خۆفرۆش دەزانن، کاتێ شەقام ورووژاوە و لەوێدا بەرهەم بڵاو دەکاتەوە، کەچی دوای ئارامبوونەوەی هەمان شەقام خۆیان لایان دادەمەزرێن و پارەیان لێ وەردەگرن. هەر ئەو ڕۆژنامە و گۆڤارانە پڕوپاگەندەیان بۆ دەکەن و بە شانوباڵی بەرهەمەکانیاندا هەڵدەدەن. دەکرێت ئەوەیش بڵێم هەندێک لەو ڕۆژنامە و گۆڤارانەی لەناو دامودەستگەی حزبدا دەردەچن زۆر لەو ڕۆژنامە و گۆڤارانەی دیکە کراوەترن، گوایە سەربەخۆن. (چاودێر) زۆر لە (ئاوێنە) کراوەترە، یان دروستتر (ئاوێنە) هێشتا بە (چاودێر) نەگەیشتووە، کە نەدەبووایە ڕێگە بدەین بە یەکدییان بەراورد بکەین. ئەوەی لە دوای حەڤدەی شوباتەوە بە ڕوونی دەرکەوتووە، ئەوەیە، زۆربەی ئەو ڕۆشنبیرە میللییانەی بە حەماسەوە دەنووسن و پەلاماری هەر ڕۆشنبیرێک دەدەن، کە بیرکردنەوە و تێڕوانینی

جیاوازی هەن، خۆیان لەناو دامودەستگای حزبەکاندا چاویان هەڵهێناوە و دوای ئارامبوونەوەی شەقامیش بۆیان دەگەڕێنەوە. ئەوەی لە بیریان نامێنێت، یاخیبوونە. بەکورتی ئەو ڕۆشنبیرانەم وەک ئەو دەهۆڵچییانە دێنە بەرچاو، کە بە منداڵی لە ڕۆژانی عەرەفاتدا دەمبینین. ئەوان لە ساڵێکدا تەنیا ڕۆژێک دەردەکەوتن، ئەویش بەو مەبەستەی جەژنانە وەربگرن، چونکە شەوانی ڕەمەزان خەڵکیان بە ئاگا هێنابوو، بەڵام هەمیشە جیاوازییەکی گەورە لەنێوان ئەو کەسانەدا هەیە، کە بە پیشەی خۆیانەوە خەریکن لەگەڵ ئەوانەی ڕۆڵی ئەو پیشەیە لە بوارێکی دیکەدا دەبینن، کە ڕێک لێرەدا کۆمیدیا دەست پێ دەکات. دەهۆڵچییەکان دەیانویست لەو ڕۆژەدا زۆرترین پارە کۆ بکەنەوە، وەک چۆن ئەو ڕۆشنبیرانە کاتێ شەقام دەورووژێت تا لە تواناداییە هەوڵ دەدەن لە ڕۆژنامە و تیڤییەکاندا خۆیان نمایش بکەن و سەرنجی جەماوەر ڕابکێشن.

18. بۆ نموونە (ڕێبین هەردی) لەبارەی (دیبەیت!)ی (مەلا بەختیار) و (مەلا عەلی باپیر)ـەوە پۆستێکی لە فەیسبۆکدا کردووە و تێیدا بە باڵای هەردووکیاندا هەڵدەدات. ئەوەی لێرەدا دەردەکەوێت، ئەوەیە، (مەلا بەختیار) جارێکی دیکە بووەتەوە خاوەنی زۆرایەتی، کە لە گەرمەی حەڤدەی شوباتدا لە دەستی دابوو، چونکوو (هەردی) وەک نموونەیەکی زەقی ڕۆشنبیری ئەمڕۆ، تەنیا داکۆکی لە هێزێک دەکات، زۆرایەتیی هەیە. پێشتر هەمیشە (مەلا عەلی باپیر)ی وەک کەسایەتییەکی گەورە ناساندووە و سەرسامیی خۆی بۆ دەربڕیوە، بەڵام ئەمجارە (مەلا بەختیار)یشی هێناوەتە ئاستیەوە. کاتێ بارەگەی یەکگرتوو دەکەوێتە بەر شاڵاوی تیرۆر، ئەو ڕۆشنبیرە و هەندێک لە هاوبیرانی دەڵێن ئێمە یەکگرتووین، چونکە ئەودەم یەکگرتوو خاوەنی زۆرایەتییەکی گەورە بوو، بەڵام کۆمۆنیستەکان، مادام کەمایەتین، ئەوا تیرۆری دەکرێن، بێ ئەوەی ئەوان دەنگیان لێوە بێت. من خۆم بەردەوام گوتوومە ڕۆشنبیر بەرگری لە مافی تاک و گرووپ دەکات، نەوەک لە باوەڕەکەی، بگرە ڕەخنە لە باوەڕی دەگرێت. زۆر ڕۆشنبیری دیکەی وەک (هەردی)، کە لە حەڤدەی شوباتدا دەیانگوت هەر نووسەرێک لەسەر شەقامدا هاوار نەکات، دژی گۆڕانکارییە، بەڵام کاتێ سەری نەگرت و دوو حزبەکە وەک جاران، بگرە بەهێزتر لە جاران مانەوە، پێوەندییان بە دامودەستگەکانیانەوە کرد و تێیاندا بوونە فەرمانبەر، بگرە گوتیان پێویست ناکات هەر کاتێ شەقام وروووژا، ڕۆشنبیریش بورووژێت. ئەگەر لە سەردەمی حەڤدەی شوباتدا کەسێک بیگوتبایە ڕۆژێک دێت ئەو ڕۆشنبیرە بابەتێکی وا دەنووسێت و بە زمانی میللی ئافەرین لە (مەلا بەختیار) دەکات، بێگومان لە مەیدانی ئازادیدا، کە خۆیان (میدان التحریر)یان پێ دەگوت، بەردباران دەکرا. وەک چۆن ئەگەر یەکێ هەر لەو دەمەدا بیگوتبایە دوای سێ چوار وەرزی دیکە (بەختیار عەلی) لە ڕۆژنامەی (باس)ی پارتیدا دەبێتە ڕۆژنامەنووسی فەرمی، بە دوژمن و ناحەزی گۆڕان و گۆڕانکاری لە قەڵەم دەدرا. دیارە لە دیدی (عەلی)دا پارتی ئەمڕۆ خاوەنی زۆرایەتییە و تەمەنێکی درێژی بە بەرەوە ماوە، پێچەوانەی ئەوەی لە حەڤدەی شوبات، لەناو حەماسی جەماوەردا چاوەڕێی دەکرد بڕووخێت، بگرە مژدەی ڕووخانی دەدا. ئێستا بۆ لای (هەردی) دەگەڕێمەوە و دەڵێم ئێمە لێرەدا ڕۆشنبیرێکمان هەیە لای زۆرایەتی خۆشەویست و ناسراوە، مادام هەمان زمان و تێڕوانینی جەماوەری هەن و هەموو خەونەکەی ئەوەیە (دیبەیت!)ی ئەو دوو مەلایە چاک بە ڕێوە بچێت. ئایا هەر بە ڕاستی مەلاکان لای نووسەرانی (ڕەهەند)دا شوێنی ئەو فیلۆسۆفانەیان گرتووەتەوە، کە جاروبار لە سەرەتای نەوەدەکاندا ناویان دەهات و بڕیار بوو فکرەکانیان بناسێنین؟ ئەمە سەرچاوەکەیەتی:

http://www.chawdernews.com/Direje.aspx?Jimare=19384

19. مرۆڤ لێرەدا ئەو نوکتەیەی وە بیر دێتەوە، کە لە منداڵی بیستوویەتی: دوو کەس بە دارستانێکدا دەڕۆن و پڵنگێک دەبینین. یەکەمیان بەردێکی تێ دەگرێت و پڵنگەکە تووڕە دەبێت. شاڵاو دەهێنێت و ئەم ڕا دەکات. لە دووەم دەپرسێت بۆ ڕا ناکەیت؟ دەڵێ: خۆ من نەبووم!

20. وەک پارادۆکسێک (مستەفا عەقاد)ی دەرهێنەری فیلمی (پەیام: الرسالە) بە دەستی ئەوانە تیرۆر کرا، کە لە سینەماوە بیرۆکەی گەڕانەوەی خیلافەیان لا دروست بوو. لە ساڵی حەفتاوشەشدا، لەو کاتەی بیرۆکەی خیلافەت لە خەیاڵی کەسدا نەمابوو و خەڵک بە شێوەی تاک و هێمنانە خواپەرستییان دەکرد، ئەو هونەرمەندە هەوڵی زیندووکردنەوەی دا. پاردۆکسێکی دیکە ئەوەیە، کە (وێنە) لە ئیسلامدا حەرامە وەک لە حەدیسی صەحیحی (لا تدخل الملائکە فیە کلب ولا صورە)دا دەیخوێنینەوە، چجای سینەما! {دەکرێت خوێنەر جارێکی دیکە بۆ ئەو بابەتەم بگەڕێتەوە، کە لەژێر ناونیشانی (کێ شار دادەمەزرێنێت؟ فریشتە، یان ئیبلیس؟)دا نووسیومە و پێشتر ئاماژەی پێ درا}. بە شایەتیی زۆر لە مەلا بەناوبانگەکانی ئەمڕۆی دنیای عەرەبی لە ناوەڕاستی حەفتاکاندا مزگەوتەکان تەنانەت لە مەککە و مەدینەدا چۆڵ بووبوون و دواتر بووژانەوە. من دەڵێم نووسەر و هونەرمەندەکان لەوەدا ڕۆڵی گەورەیان بینیوە. ئەوانن ئەو جەنگاوەرە ئازایانەیان پێ گەیاندووە و بەردەوامیش لە ڕێگەی هوتاف و هاوارەوە دەیانورووژێنن، کەچی گلەییش دەکەن. (مەریوان وریا قانیع) لای سەیرە مەلایەک هەبێت ئەمڕۆ دژی شیعری (قانیع) بێت و ڕەخنە لە (پێکەوەبوونی ژن و پیاو) بگرێت، لە کاتێکدا ئەو مەلایە بە مافی خۆی زانیوە، چونکوو لە حەدیسی صەحیحدا هاتووە: (ما خلا رجل بإمرأە إلا کان الشیطان ثالثهما)، کە ماناکەی ڕوونە: (هەر کاتێ ژن و پیاو لە شوێنێکدا پێکەوە بن، ئەوا شەیتانیان لەگەڵدایە). ئەو ڕۆشنبیرە لانی کەم لە حەڤدەی شوباتەوە هەر بەو زمانەی ئەوانی نووسیوە و لە مێدیاکانیشدا بە شانوباڵیدا هەڵداون، کەچی ئێستا نارەزایی دەردەبڕێت! دەپرسم ئایا چ (عەقاد)، چ ئەو ئەکتەرانە و چ ئەو ڕۆشنبیرانەی لاوان پاڵ پێوە دەنێن خەون بە گەڕانەوەی خیلافەتەوە ببینن، خۆیان لە ژیانی ڕۆژانەدا دوور و نزیک ئەو خەونەیان هەیە و بەپێی شەریعەت دەجووڵێنەوە، یان ئەوە تەنیا جاگلینگە و ئەوانی جاگلەر نماییشی دەکەن؟ ئەوانە مرۆڤ لە ڕێی باوەڕەکەیەوە دەکەنە بابەت. واتە لە بوونەوە دەیگۆڕن بۆ شت، تا بە ئاسانی دەستی بەسەردا بگرن. ئەمە ئەو مەترسییەیە، (هایدیگەر) و فیلۆسۆفانی تر لێی بەئاگا هاتوونەتەوە.

21. http://www.dr.dk/nyheder/kultur/video-indsamling-86-millioner-til-syriens-flygtninge

ڕەنگە ئێرە دەرفەتێکی باش بێت، تاکوو تێیدا بگوترێت زۆرایەتییەکان لە هەموو کۆمەڵگەکاندا بە شێوازی جۆراوجۆر فریو دەدرێن، بەڵام هێشتا جیاوازییەکی گەورە لەنێوانیاندا هەیە. ئەو نموونەیە بە ڕوونی پێشانمان دەدات چ جیاوازییەک لەنێوان زۆرایەتیی کوردی و زۆرایەتیی دانمارکیدا هەست پێ دەکرێت. دەتوانین هەر لەمەیشەوە ئاستی ڕۆشنبیری دانمارکی ببینین و بیهێنینە بەر چاومان چ کاریگەرییەکی هەیە.

22. لە کتێبی منداڵیمدا بەتایبەت باسی ئەو خاڵە جەوهەرییەم کردووە و نموونەم لێ هێناوەتەوە.

23. Karl R. Popper, Historicismens elendighed; på **dansk ved Gitte Lyngs**; Gyldendal, København, 1996, (150_151)

24. Albert Camus, The Rebel, An Essay on Man in Revolt With a Foreword by Herbert Read, A revised and complete translation of l’homme revolte by Anthony Bower, FIRST VINTAGE INTERNATIONAL EDITION, NOVEMBER 1991, PP14

25. هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 22

26. لە گەرمەی هەڵچوونی جەماوەر و لەو کاتەی ڕۆشنبیری میللی لە ڕێگەی هوتافەوە مژدەی هاتنی سەردەمێکی نوێی دەدا، من ئەم گوتارەم نووسی، کە ئەودەم هەندێک دژم بوون، بەڵام دوای چوار ساڵ هەمان قسەیان کردەوە. گوتیان مەرج نییە ڕۆشنبیر هەر کاتێ شەقام وروووژا، بورووژێت. ئەمساڵ پڕۆژەی (ڕێگە) وەک نامیلکە چاپیان کرد:

http://www.dengekan.info/dengekan/gshty/12119.html

27. ئەمە باسێکی سەربەخۆیە، کە چ پێشتر خۆیم لێ داوە و چ لە ئاییندەیشدا بە شێوازی دیکە ڕووبەڕووی دەبمەوە.
ئێستا وا دوای حەوت ساڵ ئەم بابەتەم دەخوێنمەوە و دەبینم خودی جەماوەر لەو ڕۆشنبیرە زیاتر توانای تێپەڕاندنی هەیە، لە کاتێکدا دەکرا پێچەوانە بووایە. ئەم هەڵبژاردنەی دوایی پێشانی داین، کە ڕێژەیەکی کەم لەو جەماوەرە دەنگی بە حیزبەکان داوە، بە مەرجێ لێستەکە هەمان ئەوەی جارانە و نەگۆڕاوە. ئەو ڕۆژگارەی ئەم بابەتەم لە کۆڕدا پێشکەش کردووە، ڕێژەی دەنگدانی جەماوەر بە حیزبەکان بەرز بووە. ڕۆشنبیرە دیارەکانت تا ئەم ساتەیش پابەندی ئەو حیزبانەن. ئەودەم کۆمەڵی ئیسلامی لایەنێکی بەهێزی گۆڕەپانی سیاسی بوو، بەڵام ئەمڕۆ تەنیا یەک کورسیی هێناوە. واتە جەماوەرێکی زۆر دەنگیان پێ نەداوەتەوە، لە کاتێکدا (ڕێبین هەردی) هێشتا داکۆکیکەرێکی بەوەفای ئەم حیزبە و ڕابەرەکەیەتی. لەو سەردەمەدا بە ڕێکەوت (مەریوان وریا قانیع)م بینی لە کەناڵێکی تیڤیدا بە (نەهزە)ێ ئیخوانیی توونسی هەڵدەدا، کە ئەمساڵ خەڵکی ئاسایی بە ویستی خۆیان بە دەریان نا، چونکە دەرکەوت دیوە شاراوەکەی داعشە. ئەمە لە مەغریب و زۆر شوێنی دیکەیشدا بە ڕوونی دەرکەوت.
28. لە چیرۆک و ڕۆمانەکانمدا بەردەوام کارم لەسەر ئەو مرۆڤە ترسنۆکانە کردووە، کە چۆن دەیانەوێت ترسی خۆیان لەپشت ئازایەتیدا بشارنەوە.
29. ئەدەب و فکرمان بۆیە تاکوو ئەمڕۆیش هێندە لاوازن، چونکە نووسەری کورد وەک نووسەری هەموو کۆمەڵگە سەرەتاییەکانی دیکە پابەندی دیوە ساختەکەیە. حەڤدەی شوبات بە ڕوونی دەریخست، کە بە گشتی ڕۆشنبیری کورد چەند سادەیە و لە دەرەوەی دوالیزمی چاکەوخراپەدا، توانای بینینی دنیای نییە. ئەو ڕووداوە پێشانی داین ڕۆشنبیری کورد هەمان ئەو تێگەیشتنەی هەیە، کە خەڵکی ئاسایی هەیانە. ئەوەی لە هەر شتێک زیاتر بایەخی پێ درا و بە پیرۆز زانرا، چەمکی ڕەوشتبازی بوو. هوتاف، سۆلەگەن و نزا لای ئەو ڕۆشنبیرە لە لێکۆڵینەوە و وردبوونەوە گرنگتر بوون.

30. دەکرێت خوێنەر بۆ پێشەکیی کتێبی (هەولێر) و (هەولێری) لە کۆنکریتبەندییەوە بۆ هەڵوەشاندنەوە بگەڕێتەوە، کە لە بڵاوکراوەکانی پرۆژەی ڕێگەیە. لە پێشەکییەکەیدا باسی ئەوە کراوە (هایدیگەر) چۆن لە چەمکی تەنیایی و گۆشەگیری دەڕوانێت.
31. Heine Andersen & Lars Bo Kaspersen (red): "Klassisk og moderne samfundsteori", Hans Reitzel Forlag, 3. udgave, K⌀benhavn 2005, (360_362).
32. لەم چەند ساڵەی ڕابردوودا کۆمەڵگەی سعوودی هەنگاوی بوێرانەی بەرەو کرانەوەیی ناوە و جیاوازە لەو ڕۆژگارەی ئەم باسە پێشکەش کراوە.
33. ئەمە پێویستی بە لێکۆڵینەوەی وردتر هەیە، بەڵام لێرەدا هێندەی لێ باس کراوە، کە میتۆدی بابەتەکە ڕێگەی داوە.
34. Herbert Marcuse, reason and revolution, Hegel and the rise of social theory, 2nd edition. (London: Routledge and Kegan Paul), 1955. Pp 51
35. فکرە گەورەکان بەرهەمی شۆکن. ئەو شۆکەی داعش توانیی کۆمەڵگەی ئێمە بباتە ئاستێکی جیاوازتر لەوەی چەند ساڵ لەمەوبەر دەمانبینی. مەبەستم ڕۆژگاری پێشکەشکردنی ئەم کۆڕەیە. داعش بەرهەمی خۆمانە، بەڵام بە ڕوانینی (هیگڵ) بەرهەمی جووڵەی خۆیشمانە. ئەو پێی وایە ڕووداوە مێژوویییەکان ئامانجیان لە پشتەوەیە، ئامانجی عەقڵانی (rational aim)، کە عەقڵی گشتگیر هەڵیاندەسووڕێنێت. عەقڵی گشتگیر خواوەندە و دەستەڵاتی تەواوی بەسەر ئەو ڕووداوانەدا هەیە، بۆیە چاکە و خراپە وەک یەک بەشداری لە بزواندنی ڕەوتی مێژوودا دەکەن، لە کاتێکدا کارەکتەرەکانیش بە چاک و بە خراپیانەوە لەلایەن ئەو عەقڵە گشتگیرەوە ڕۆڵیان پێ دراوە. (هیگڵ) مێژوو بە شانۆی تراجیدی دەزانێت، نەوەک بە شانۆی بەختیاری، بەڵام هاوکات وای دەبینێت هەموو ئەو ڕووداوە تراجیدییانە بە ئاراستەی ئازادیدا دەجووڵێن. هەر لە سەرەتای کتێبی (فەلسەفەی مێژوو)دا ڕایدەگەیەنێت، کە مێژووی جیهان شتێک نییە، جگە لە پەرەسەندنی هۆشیاریی پێوەست بە ئازادییەوە. مێژوو بۆ ئەوە دەچێتە پێشەوە، تا بە ئازادیی زیاتر بگات. ئەو ڕووداوانە ئەگەرچی بۆ ماوەیەک وەک فاکتەری نەگەتیڤ لە مێژوودا دەردەکەون، بەڵام دواجار ڕۆڵ لە جووڵاندنی ڕەوتی ئەو مێژووەدا دەبینن و هۆشیاری دێننە ئاراوە، بۆیە پێی وایە مێژوو بوونەوەرێکە و گیانی لە بەرە، کە ئەو گیانە لە لایەک ئازادییەکەیەتی و لە لایەکی دیکەیش تێگەیشتنی ئەوە بۆ ئەو ئازادییە. بەم شێوەیە ڕەوتی مێژوو بەرەو ئازادیی زیاترە، کە هەر ئەم ڕووداوە تراجیدییانەن ئەو ڕەوتە درێژە پێ دەدەن، بەڵام بەوەدا مێژوو گیانلەبەرە، تووشی وەستان، لادان، لێژی و هەورازی دێت، کە وەک گوترا لەوانەوە هۆشیاریی خۆی بە دەست دەهێنێت. بڕوانە ئەو گفتوگۆیەی لەژێر ناونیشانی (چۆن بۆ ڕزگاری دەگەڕێمەوە؟)، کە ئەمە لینکیەتی:
<u>چۆن بۆ ڕزگاری دەگەڕێمەوە؟ گفتوگۆ لەگەڵ کاروان عومەر کاکەسوور لەبارەی (ئامادەییی ڕزگاری)یەوە ... سازدانی: د. شوان سلێمان – Dengekan</u>
ئەوەی لەم ساتەدا بۆ من گرنگە، ئەوەیە، بتوانین ئەو توانایە لە خۆماندا پەیدا بکەین بەرهەمەکانمان بمرێنین، مردنی مێتافیزیکی، کە ئەم تێگەیشتنە لە (نیتشە)وە، بگرە لە (شۆپێنهاوێر)ـەوە سەر هەڵدەدات و بە هەر یەک لە (هایدیگەر)، (فۆکۆ)، (بارت)، (دێریدا) و ئەوانەی دیدا تێدەپەڕێت. مراندنی بیرۆکەیەک لە پێناوی لەدایکبوونی بیرۆکەیەکی دی. دەرکەوتنی ئەو لاوە یاخییانە چ لە سۆشیاڵمێدیا و چ لەسەر شەقامەکاندا ئەو گۆڕانکارییە پێشان دەدات. زمانی ئەوانە تەواو جیاوازە لەو زمانەی لە سەردەمی حەڤدەی شوباتدا هەبوو، بۆیە ڕۆشنبیری جاگلەر هەمان ڕۆڵی جارانی نەماوە، بگرە لای ئەو لاوە یاخییانە جاگلینگ بووەتە مایەی گاڵتە. ئەگەر لە حەڤدەی شوباتدا بەردەوام لۆژیکی ڕووخانی حوکوومەت و سێستێممان دەبینی، کە ئەمە لۆژیکی شۆڕشە و وەک (کامیۆ) دەڵێت جۆرێکە لە تیرۆر، ئەوە لای ئەو لاوانە ئەم لۆژیکە تێک شکاوە، لانی کەم کاڵ بووەتەوە، چونکە یاخیبوون سنوور و وێستگەی نییە. بۆ زیاتر تێگەیشتن لە جیاوازیی نێوان لۆژیکی شۆڕش و لۆژیکی یاخیبوون، تکایە بڕوانە پەراوێزی (39).
36. Heine Andersen & Lars Bo Kaspersen (red): "Klassisk og moderne samfundsteori", Hans Reitzel Forlag, 3. udgave, K⌀benhavn 2005, 151
37. ئەو شۆکەی ئەودەم پێم لەسەر داگرتووە، ئەمڕۆ لای ئەو لاوە یاخییانە دەرکەوتووە، وەک لە پەراوێزی (35)دا ئاماژەی پێ کرا.
38. علی حرب، (النص والحقیقهII) نقد الحقیقه، المرکز الثقافي العربي، الطبعه الاولی، 1993، ص12
39. ئەوە لۆژیکی شۆڕشە، کە تا ئەم ساتەیش بەسەر فکری بەشێکی زۆری نووسەری ئێمەدا زاڵە. ڕاستییەکەی ئاسانە و لە سیاسەتەوە بۆی ماوەتەوە. ئەمساڵ لەژێر ناوی (ڕۆمان لە تاکدەنگەوە بۆ فرەدەنگ)دا (شاخەوان سدیق) گفتوگۆیەکی لەگەڵدا کردم و لەوێدا هەوڵم داوە لۆژیکی شۆڕش و هیی یاخیبوون لە یەک جودا بکەمەوە. شۆڕش سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییی هەیە، بەڵام یاخیبوون وەک (کامیۆ) پێی وایە فرەئاڕاستەیە و ناگاتە خاڵی کۆتایی. هەتا ئەمڕۆیش لای ئێمە هەم بەشێکی زۆری ڕۆمان بەپێی پرینسیپی (سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتایی) دەنووسرێت و هەم ڕەخنەگری میللییش ئەوەی کردووەتە پێوەر بۆ ڕۆمانی باش و خراپ. گرێچن پێوەندیی بەو تیۆرییە زەبەلاحانەوە هەبوو، کە وەک قاڵب و کلێشە خۆیان بەسەر ئەدەبدا دەسەپاند، بۆیە لەگەڵ پووکانەوەیان، ئەو هێڵە دەرەکییەی کاتیش تێک شکا و کاتی ناوەوە بایەخی پەیدا کرد، کە وەک گوترا لەتلەتی بووە خەسڵەتێکی ڕۆمانی پۆستمۆدێرن... وەک گوترا لۆژیکی شۆڕش، نەوەک لۆژیکی یاخیبوون بەسەر فکری ڕۆماننووسدا زاڵە، کە هەمان لۆژیکی سیاسەتە. قۆناغە دیاریکراوەکان دەبڕێت و دەگاتە کۆتایی. ئەمڕۆ شۆڕش لە باشووری کوردستاندا گەیشتووەتە ئامانجی خۆی، کە نەک هەر دەستی بەسەر ساماندا گرتووە، بەڵکوو خودی کەسەکانیش بە هیی خۆی دەزانێت. ئەوە لە بیرۆکەی بەهەشت نزیک دەبێتەوە، بەوەی شۆڕشگێڕان دوای خەباتی بێوچان بەم کۆتاییە گەیشتوون و پاداشت دراونەتەوە. چوونەتە دەرەوەی لێپرسینەوەوە و دەتوانن بە ئارەزووی خۆیان هەڵسوکەوت بکەن. ڕۆماننووسانیش دوای

بڕینی قۆناغەکان لە هەمان کۆتاییدا خۆیان دۆزیوەتەوە و بە هەمان زمانی ئەوانیش هەر دەنگێک دەسڕنەوە، کە لێیان جیاوازە... شۆڕش وەک گوترا یەک ئاڕاستەی هەیە و بەپێی کاتی دەرەوە دەچێتە پێشەوە، بەڵام یاخیبوون ئاڕاستەی جۆراوجۆری هەن. لۆژیکی کاتی دەرەوە تێک دەشکێنێت و هیی ناوەوەی خۆی دادەمەزرێنێت. بە مانایەکی تر، شۆڕش تاکدەنگ و یاخیبوون فرەدەنگە. (کامیۆ) یاخیبوون لە چەمکی بوغز (Resentment) تەواو دوور دەخاتەوە، بەوەی بوغز سەرچاوەی ئێرەیی (Envy)یە و وا خۆی دەردەخات خاوەنی شتێکە، بەڵام ئەوانەی تر لێیان داگیر کردووە، (ماکس شیلەر) لە پێش (کامیۆ)وە بە ژەهراویبوونی خود، یان خودژەهراوی (Autointoxication) ناوی دەبات، لە کاتێکدا یاخیبوون بە خۆشەویستی، (خۆشەویستیی ئەوانەی تر) گۆش کراوە. ئێرەیی، کە لە بوغزەوە هەڵدەقوڵێت، ڕووی لە بابەتە، بەو مانایەی بابەتێکی دیاریکراو هەیە، ئەو ئێرەییەی پێک هێناوە.

40. جیل دولوز_ کلیر بارنیت، حوارات فی الفلسفه والأدب والتحلیل النفسی والسیاسه، ترجمه عبدالحی ازرقان_ احمد العلمی، افریقا الشرق_ المغرب، 1999